

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Český klerofašismus 1924 – 1939

Od kritiky demokracie k programu systému
fašistického typu v podání Jana Scheinosta

Autor: Eliška Bednaříková

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a vyznačila v ní veškeré použité zdroje informací.

V Praze, 9. května 2006

.....

studentka, v. r.

Obsah

1. Úvod	str. 1
2. Katolicismus, fašismus - pojmy a definice	str. 4
2.1 jejich proklamace a interpretace v době První republiky	str. 4
2.2 interpretace – pohled s odstupem - v 2. polovině 20. století	str. 8
3. Klerofašismus – spojení vzešlé z poválečné krize	str. 11
3.1 Poválečná církevní krize a politický katolicismus. Československá strana lidová	str. 11
3.2 Počátky českého fašismu ve 20. letech 20. století a Národní obec fašistická	str. 15
3.3 Jan Scheinost – představení „modelové postavy“ českého klerofašismu	str. 18
4. 1924 – 1938 Od kritiky demokracie k úsilí o stavovský stát	str. 21
4.1 Domnělé nešvary konkrétního fungování republiky i volební demokracie obecně	str. 21
4.2 Navrhovaná řešení a jejich geneze. Nástin stavovské ústavy demokratické	str. 24
4.3 Zdroje inspirace českého klerofašismu a česká specifika	str. 29
5. Podzim 1938 – jaro 1939	
Druhá republika – cesta k systému fašistického typu	str. 31
5.1 Integrální katolíci a Strana národní jednoty	str. 31
5.2 Program Strany národní jednoty	str. 35
5.3 Klerofašisté a protektorát Čechy a Morava	str. 37
6. Závěr	str. 39

1. Úvod

Cílem této bakalářské práce, historické analýzy z oboru politologie „*Český klerofašismus 1924 – 1939*“, je postihnout specifický fenomén českého klerofašismu a jeho vývoj v meziválečném období v letech 1924, kdy se tento fenomén poprvé objevuje, až 1939 – tedy po Druhou republiku a do vzniku protektorátu Čechy a Morava. Téma „*klerofašismu*“ není v české historické a politologické literatuře časté, proto je cílem této práce i zasazení tohoto jevu do kontextu politického dění v tomto období v Čechách, respektive na Moravě. Klerofašismus byl bezpochyby silnější a úspěšnější na Slovensku, nicméně zde měl jinou podobu a sledoval často jiné cíle než klerofašismus český. Navíc by na zpracování širší vymezeného tématu bylo zapotřebí mnohem více prostoru. Výchozím bodem následující, druhé kapitoly, i celé bakalářské práce jsou pojmy „*katolicismus*“ a „*fašismus*“. Jejich vnímání se v minulosti výrazně odlišovalo od našeho současného pohledu. Proč tomu tak je? Nabízí se odpověď, že svoji roli sehrálo zejména vágní užívání termínů v době První republiky i tehdejší nedostatečná historická zkušenost s fašismem. Co pak vlastně spojuje zdánlivě nesourodé pojmy katolicismus a fašismus? Nakolik je katolická doktrína blízká fašismu? Odůvodnění českých klerofašistů a současných politologů se mnohde liší. V každém případě nemalá část členů hlavního aktéra českého politického katolicismu, Československé strany lidové, otevřeně vystupovala proti soudobému demokratickému systému a jejich důvody budou rozvedeny v třetí kapitole. Svou roli pravděpodobně sehrál zejména společensko-politický vývoj po první světové válce, kterým byla silně postižena dosavadní ochránkyně tradičních hodnot, katolická církev. Na jedné straně zde tedy stojí Československá strana lidová a nespojení katoličtí intelektuálové, kteří v kulturně-politické revue „*Rozmach*“ požadují výraznější postavení katolicismu ve státě, na straně druhé čeští fašisté, teprve pomalu utvářející své názory. Vzniku konsolidovaného českého fašismu ke konci 20. let nemálo napomohl katolický novinář a publicista Jan Scheinost.

Jak již osvětluje už sám podtitul této práce, „*Od kritiky demokracie k programu systému fašistického typu v podání Jana Scheinosta*“, čerpáno bude zejména z novinářské tvorby a proklamací této takřka modelové postavy českého klerofašismu, vlivného člena Československé strany lidové a zároveň generálního tajemníka Národní obce fašistické, kterou se pokoušel pokatolčit a získat pro myšlenku podřízenosti státu Bohu. Představení této osobnosti bude věnován závěr 3. kapitoly.

Ve 4. kapitole pak následuje shrnutí klerofašistických výtek vůči demokratickému systému, které se postupně stupňovaly ve snahu o nastolení korporativistického státu klerikálního typu. Tento vývoj logicky nastiňuje další řadu otázek. - Čím byl tento český meziválečný klerofašismus inspirován? Co si vzal z italského fašismu nebo Action Française? etc.

Vyvrcholení snah extrémní pravice i „*integrálních katolíků*“ přineslo bezesporu období Druhé republiky, které je věnována 5. kapitola. Na jejím sklonku byl původně propagovaný konzervativní model autoritativní demokracie nahrazen programem stavovského systému fašistického typu a jen zánik Česko-Slovenska zabránil, aby tento program vstoupil v platnost. Jaké pozice měli čeští klerofašisté k uplatňování svých plánů? A co pro ně znamenalo nastolení protektorátu?

Celou prací se táhne otázka po impulsu pro spojení katolicismu s fašismem, a snaha osvětlit vývoj a smysl klerofašistických snah. Tato práce se snaží prokázat, že podstatným rysem českého klerofašismu byl zápal pro věc a idealismus, odlišný od Mussoliniho snah v Itálii, přičemž až nacismus s příchodem Protektorátu českým klerofašistům ukázal všechny možné důsledky jejich idejí.

Jak již bylo zmíněno výše, neexistuje souhrnná literatura, zabývající se systematicky tématem českého klerofašismu. Je tedy nezbytné vycházet z dosud málo zpracovaných novinových statí a prohlášení, respektive i z archivních pramenů (zejména Ministerstva vnitra). Pro 20. léta jsou stěžejní články z katolické revue „*Rozmach*“, z pozdějšího období zejména statě z revue „*Tak*“, z novin pak „*Lidové listy*“ – tedy tiskový orgán ČSL vedený J. Scheinostem, „*Národní obnova*“ nebo agrárnický „*Venkov*“.

Hlavním citovaným autorem z oblasti sekundární literatury o politickém katolicismu je prof. Miloš Trapl¹, který se však systematicky věnuje spíše demokratickému aspektu katolictví, z oblasti literatury o českém fašismu pak doc. Tomáš Pasák², který taktéž český klerofašismus zmiňuje pouze okrajově.

Nejvíce se problematikou této práce zabývá doc. Jan Rataj³, nejvíce citovaný odborný autor kapitoly o Druhé republice, z jehož práce mj. vycházím při rozlišování mezi pojmy „*integrální katolík*“ a „*klerofašista*“. Nicméně doc. Rataj místy zaujímá vůči této problematice lehce afektovaný postoj, kterého se bude tato práce snažit vyvarovat. Na druhé straně je však samozřejmě třeba upozornit na demagogický aspekt některých klerofašistických statí.

Zachovat tedy hodnotově neutrální přístup k těmto ožehavým otázkám české politické minulosti je velmi obtížné, přesto o něj bude usilováno.

Na tomto místě si dovoluji ještě upozornit na striktní rozlišování této práce mezi pojmem „*fašismus*“, užívaným téměř výhradně pro Itálii, Mussoliniho doktrínu a ideje jimi ovlivněné, a „*nacismem*“ Německa. Proto také práce opomíjí některé odbornou literaturou občas zmiňované „*fašistické*“ organizace, které, jako např. „*Vlajka*“, byly organizacemi výhradně pronacistickými.

¹ Trapl, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*, Praha 1990

Trapl, Miloš: *Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938*, Praha 1968

² Pasák, Tomáš: *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*, Praha 1999

³ Rataj, Jan: *O autoritativní národní stát*, Praha 1997

1. Katolicismus, fašismus - pojmy a definice

2.1 jejich proklamace a interpretace v době První republiky

Současný čtenář má oproti meziválečné generaci velkou výhodu. Ví již, jak skončila první Československá republika i ta druhá a také ví, jaké zničující účinky měl ve světě totalitarismus. Občané První republiky však byli prostřednictvím novin a politických projevů zahlcováni různými pojmy, jejichž vysvětlení se často velmi lišilo. Kromě parlamentní demokracie, jež jim byla důvěrně známa z běžného fungování státu, se hovořilo o různých variacích či vylepšeních té stávající a dosud nezakořeněné demokracie. V polovině 30. let 20. století se situace ještě více vyhroutil, když byly i sousední demokratické státy (Německo, Rakousko) přeměněny ve více či méně autoritativní režimy, resp. diktatury. Tyto vágní pojmy zde nejsou dovysvětleny či blíže specifikovány záměrně. Občané První republiky totiž neměli k dispozici přesné analýzy, které by tyto pojmy důkladně objasňovaly, proto byl v soudobé literatuře či tisku používán tu ten, tu onen termín.

Ještě komplikovanější bylo používání termínu „*demokracie*“. Stávající demokratický systém Československé republiky byl extrémní pravicí označován jako „*liberalistická demokracie*“, zatímco byla vychvalována „*demokracie kvalitativní*“, resp. „*demokracie stavovská*“. Režim v meziválečné Itálii byl obránci liberální demokracie označován jako „*diktatura*“, ovšem Benito Mussolini hovořil o fašistickém státu často jako o „*organisované, centralisované a autoritární demokracii*.“⁴ Toto matoucí zaměňování pojmů je třeba posuzovat s odstupem a bude důkladněji probráno zejména ve 4. kapitole.

Prozatím zde ještě stručně představím proklamace pojmu „*fašismus*“, se kterými se bylo možné setkat v prvorepublikovém tisku. Jeho vymezení bylo opět velmi vágní, neboť samo učení italského fašismu nebylo konzistentní, ba bylo do určité míry ambivalentní.

Zatímco Mussolini nazýval liberalismus a demokracii „*dvojí pro nás těžko stravitelné, dovezené zboží*“⁵, pro jeho ideologa Giovanniho Gentile je fašismus

⁴ Mussolini, Benito: *Řeči o Itálii a fašismu*, Praha 1935, str. 207

⁵ Nolte, Ernst: *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998, str. 329

„nejdokonalejší formou liberalismu a demokracie“.⁶ O pojmu „autoritární demokracie“ bylo pojednáno již výše.

Českým pravicovým katolickým intelektuálům, jimiž se zabývá tato práce, přímo učarovalo sebehodnocení se fašismu, odvolávající se na vyšší etické a duchovní principy. Mussolini prohlašoval, že „*fašismus není jen strana, je to režim; není to jen režim, je to víra; není to jen víra, nýbrž náboženství.*“⁷

A český katolický novinář Jan Scheinost si pochvaloval, že fašismus „*v řádu duchovním a ethickém je reakcí proti myšlenkovému subjektivismu a mravnímu individualismu, jehož kořeny tkví v reformaci.*“⁸ V tomto hodnocení se nemýlil, byť je jeho pohled notně zidealizován. Zůstává však otázkou, proč své ideály někteří čeští katolíci promítali právě do fašismu. Co fašismus českým pravicově orientovaným katolíkům nabízel, nakolik souzněl s jejich vlastními cíli? A jaké byly vlastně cíle českého meziválečného katolicismu?

Snaha o přesnou definici pojmů „*katolicismus*“ či „*politický katolicismus*“ není o nic méně obtížná než specifikace dobového vnímání pojmů demokracie a fašismus. Termín „*katolicismus*“ je velmi obsáhlý a je třeba ho chápat jako určitý zastřešující pojem, protože pod ním lze nalézt jak snahy katolické církve, tak jednání jednotlivých katolických věřících či katolických organizací. Zahrnuje snahy týkající se „*politické*“ pozemské sféry i odkazy na nadpřirozenou stránku katolicismu a na určitý morální kodex. Termínem „*politický katolicismus*“ se pak obvykle míní „*ta činnost katolické církve, kterou překračuje své náboženské působení a usiluje o posílení svých pozic v politickém, sociálním a kulturním životě společnosti.*“⁹ Činnost církve je pak samozřejmě propojena s činností katolických organizací i věřících.

Pro meziválečný český katolicismus je typické, že se v politické sféře snažila uplatnit nejen katolická církev, ale především politické strany – zejména tedy Československá strana lidová (na jejíž práci byla církev angažovaná, ale udržovala si odstup) a také jednotliví katoličtí intelektuálové.

⁶ Nolte, E., cit. d., str. 330

⁷ Nolte, E., cit. d., str. 300

⁸ Scheinost, Jan: *Pro domo mea*, Rozmach, 5, 1927, str. 547

⁹ Trapl, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová*, Praha 1990, str. 11

Tato práce pak klade důraz na proklamace i činnost pro katolicismus extrémně zaujatých a pravicově orientovaných intelektuálů, ať už stranicky angažovaných či nikoli, jejichž politické postoje by se daly označit jako pro-autoritativní, respektive pro-fašistické.

Co je konkrétně míněno „extrémním“ zaujetím pro katolicismus a jeho roli ve společnosti?

V odborné literatuře¹⁰ se nyní pro tyto katolické aktivisty používá pojem „*integrální katolíci*.“ Jak již napovídá pojem „*integrální*“, jedná se o celkové, souhrnné, naprosté pojetí a prosazování katolicismu, tedy o snahy prosadit katolicismus ve všech sférách lidské existence. Důraz je kladen na propojenost náboženské, mravní i sociální, politické i kulturní oblasti. O konkrétním úsilí integrálního politického katolicismu výmluvně vypovídají tyto teze spisovatele Jaroslava Durycha:

*„Není jiné naděje, jiného cíle, jiného smyslu politického, kulturního, mocenského, národního a státního, než obnova práv katolictví, jakožto jediného náboženství, jediné moci a jediného základu. Jest třeba prohlásiti, že tento stát katolickým býti musí za každou cenu...“*¹¹

Tímto postojem se proslavili také spisovatelé Jan Zahradníček a R. I. Malý, z vlivných novinářů a šéfredaktorů prvorepublikového tisku pak Josef Talacko, Ladislav Švejcár a zejména již výše citovaný Jan Scheinost – který se ovšem nespokojil s pouhým psaním proklamací, ale snažil se uvést tyto extrémní prokatolické snahy v praxi.

Pojetí „*katolicismu*“ zde jmenovaných meziválečných katolických intelektuálů bylo nejen obsáhlé, vyznačovalo se i jistou specifičností, která není zcela vystižitelná běžnými definicemi. Katolicismus a jeho moc ve státě byly totiž neodlučitelně spojovány s fungováním státu i existencí národa samotného. Katolická revue „*Rozmach*“ neustále zdůrazňovala katolicismus jako největší a jedinou národní ideu, kdy prý má národ má šanci přetrvat pouze ve spojení s katolicismem. Z toho pak plyne, že jedině český katolicismus může vést k rozkvětu a kýžnému „*rozmachu*“ vlasti. Tento fakt je podle autorů revue naprosto zřejmý a jednoznačný. „*Zajisté i nekatolíci po určitých úvahách seznají,*

¹⁰ zejména in Rataj, Jan: *O autoritativní národní stát*, Praha 1997

¹¹ Durych, Jaroslav: *Hlavní úkol*, *Rozmach* 3, 5. 9. 1925, č. 14, str. 212

že katolicismus dovede zvláštním a jen svým způsobem zoceliti houževnatost a ztužiti odolnost národa...“¹²

Katolicismus podle tohoto pojetí však nebyl spjat pouze s otázkami státu a vlasti. Je samozřejmé, že katoličtí intelektuálové apelovali na povinnosti řádného katolíka, autoři z „*Rozmachu*“ však zašli ještě dále. Z katolicismu učinili záležitost tak absolutní povahy, že se podle nich týkala každého jedince, protože „*katolicismus je nejvyšším splněním přirozené funkce člověka.*“¹³ Z tohoto člověku přikázaného postulátu zdánlivě logicky vyplývala i další nařízení a diktát, jež nesnesl odpor: „*Tedy to, co chceme a můžeme žádati od českých nekatolíků, jest, aby katolicismu sloužili oddaně a věrně, tak jak je možno sloužiti dobrému a mocnému pánu...*“¹⁴

Tato žádost se neopírala jen o výše nastíněný pseudologický myšlenkový konstrukt. Již v roce 1924 se českým integrálním katolíkům na obzoru ukázal možný zahraniční vzor, italský fašismus a jeho vůdce. Právě tehdy započalo osudové směřování extrémního českého politického katolicismu směrem k jeho vyhraněné klerofašistické (resp. u některých intelektuálů k „*pro-stavovské*“, „*pro-autoritářské*“ podobě.) Jaký k tomu byl důvod, názorně vysvětluje úryvek, jímž J. Scheinost zakončil výše citovaný článek ohledně povinností českých nekatolíků. Libuje si zde, že ideje revue mají nezávisle na jejich českých autorech mocného zahraničního podporovatele:

„*Jak pronikavě pochopil tuto pravdu vládce Italie, Mussolini, jenž si je také dobře vědom, že sláva Italie, tak často zamořené heresemi, úzce je spojena se slávou katolicismu.*“¹⁵

Všechny tyto blahovolné formulace se nesou v duchu naděje a velkého očekávání. Informace o italském fašismu však byly do Čech přeneseny už v poněkud zkreslené podobě a není tedy divu, že autoři „*Rozmachu*“ zatím ještě nepocíťovali žádné obavy z možného střetnutí absolutních katolických idejí s idejemi fašistickými. Nebyl zde nikdo, kdo by zprostředkoval pro katolíky relevantní varovné informace.

¹² Scheinost, Jan: *Tři fronty*, Rozmach, 2, 15. 2. 1924, č. 3, str. 33

¹³ Scheinost, Jan: *Nacionalismus*, Rozmach, 5, 1927, str. 133

¹⁴ Scheinost, Jan: *Tři fronty*, Rozmach, 2, 15. 2. 1924, č. 3, str. 34

¹⁵ Scheinost, J., cit. d., str. 34

A proto J. Scheinost mohl celá meziválečná léta 20. století snít o souznění katolicismu s fašismem:

*„Je to přirozeno už proto, že katolictví svým principem myšlenkové autority bojuje od věků s duchovní neukázněností, náladovostí a sobeckou pýchou lidského myšlení. Fašismu pak postulát myšlenkové autority je velmi přirozený, takže jeho poměr ke katolictví nemůže býti jiný než kladný.“*¹⁶

Pro objasnění a upřesnění této problematiky (a k obhajobě autorů „*Rozmachu*“) je nutno uvést, že čeští integrální katolíci jako poslušní příslušníci své církve sdíleli mnohé názory s oficiálními proklamacemi katolické církve, jež také chválila vývoj v soudobé Itálii.

Důvodem byla nejen Mussoliniho podpora katolicismu a jeho postavení v italském státě, fakt že „*fašismus uznává sociální význam náboženství a církve jako jednu ze sil potřebných pro vládu lidu*“¹⁷, ale i mnohé styčné body fašistické doktríny s katolickou naukou. Konkrétně tedy negativní vztah katolické církve k socialismu a bolševismu a zejména fašistické stavovské uspořádání společnosti, které souzní s požadavkem třídní harmonie a snahou katolické církve nalézt v hospodářské oblasti „*třetí cestu*“ mezi kapitalismem a socialismem.

Otázka stavovského uspořádání hospodářství i společnosti a stavovského státu je pro problematiku klerofašismu natolik důležitá, že bude obšírněji pojednána především ve 4. kapitole.

2.2 interpretace – pohled s odstupem - v 2. polovině 20. století

Jak bylo možno povšimnout si výše, politický katolicismus měl za první republiky velmi široké ambice, a není možné jej chápat jen jako snahu o praktické uplatnění katolického učení v sociálních a politických strukturách. Dnešní chápání tohoto pojmu je svázáno se soudobou praxí, která ani zdaleka nedosahuje meziválečných ambicí. Českým integrálním katolíkům nešlo o nic menšího, než o totální nadvládu katolicismu ve státě ve všech jeho aspektech.

¹⁶ Scheinost, Jan: *Pro domo mea*, Rozmach, 5, 1927, str. 547

¹⁷ *Osservatore Romano*, r. 1925, in: Szanya, Anton: *Úloha katolické církve v epoše fašismu*, Praha 1996

K tomuto využívali notně demagogie, která však vzbuzovala dojem zdánlivě logického racionálního myšlenkového konceptu. O to složitější pak bylo vyvracení proklamovaných idejí. Nicméně však platí, že zatímco čeští klerofašisté nic ze svých idejí a cílů neskrývali, jejich základním problémem zůstávalo, že viděli jen to, co vidět chtěli a na své cestě ke spojení katolicismu s fašismem se neřídili užitečným poučením, že „*je vždy třeba konfrontovat ideologii a realitu, tím spíše, že rozlišení je často nesnadné.*“¹⁸ Faktem však zůstává i to, že tímto poučením se – tentokrát účelově – neřídila ani katolická církev, zejména tedy Vatikán.

Soudobá politologická a historická literatura přináší mnohá objasnění, proč se katoličtí idealisté sblížili právě s fašismem a co od něj očekávali. Mnohdy se tyto teze blíží proklamacím v meziválečném tisku, mnohdy nabízejí hlubší analýzu dané problematiky. N. O'Sullivan objasňuje, že „*intelektuální přitažlivost fašismu pramenila především z dovednosti, s jakou byl zneužit nejstarší a nejsilnější lidský sen – sen o vytvoření duchovní jednoty a čistoty ve společnosti, jejíž instituce se počaly jevit jako rozvrátené a zkorumpované.*“¹⁹ Tato přitažlivost pak byla umožněna tím, že fašismus tvořila podle něj „*směs nejasných (a často vzájemně neslučitelných) myšlenek...*“²⁰ Právě ona nejasnost umožňovala každému dosadit do vágní doktríny to, co tam kdo chtěl najít. Co hledali čeští integrální katolíci bylo zřejmé. A z pohledu s odstupem času je patrné, že se velmi mýlili. Hledali cesty k nadvládě katolictví: fašismus však trpěl pouze nadvládou fašistických idejí. Mussolini využíval katolicismus zcela utilitaristicky, výhradně pro potřeby svého učení. Ve své zprávě o Lateránských úmluvách roku 1929 ne nadarmo uvedl: „*Čím by byl stát, kdyby neměl svého ducha, svou morálku, která dá sílu jeho zákonům, a pro niž ho občané poslouchají? Čím by byl stát? Něčím ubohým před čímž by občané měli právo vzpoury a pohrdání. Fašistický stát se dovolává naplno svého etického rázu: je katolický, ale je fašistický, dokonce především, výlučně a podstatně fašistický.*“²¹

¹⁸ Aron, Raymond: *Demokracie a totalitarismus*, Brno 1993, str. 135

¹⁹ O'Sullivan, Noël: *Fašismus*, Brno 1995, str. 187

²⁰ O'Sullivan, N., cit. d., str. 88

²¹ Mussolini, Benito: *Řeči o Itálii a fašismu*, Praha 1935, str. 168-169; část in: Nolte, E., cit. d., str. 295

Tedy jakýkoli prostředek je vhodný pro udržení státu, který je výlučně fašistický – nikoli především katolický, jak snili čeští klerofašisté. Chtěli jako prostředku využít fašismus, ale zatím tato totalitní doktrína využila katolicismus. Nadvláda katolicismu tím nebyla umožněna, ale definitivně zmařena. Ovšem praktický důsledek Mussoliniho oblíbené teze „*Všechno uvnitř státu, nic mimo stát, nic proti státu.*“²² pochopili čeští klerofašisté až pod nadvládou obdobného totalitního učení – nacismu – během Protektorátu Čechy a Morava.

V meziválečném období se však již předtím zvládli v očích většiny českého národa zdiskreditovat, když zejména někteří aktivisté (J. Scheinost, L. Švejcár) dostatečně neměřili vhodnost prostředků, které chtěli využít k naplnění svých idejí, a načas souhlasili s různými (drobnými) násilnými akcemi a provokacemi českých fašistů. Ideový zápal českých klerofašistů zajímavě charakterizuje český psycholog M. Nakonečný, který uvádí, že „*ideový fašista je idealisticky založený agresor, inkvizitor vystupující ve službách své víry, militantní bojovník proti ne-řádu, který se v krajním případě může stát i teroristou...*“²³ K teroristickým metodám se čeští klerofašisté (na rozdíl např. od pronacistických „*Vlajkařů*“) nikdy neuchýlili, jejich nadšení pro věc katolicismu však bylo zejména v publicistických projevech opravdu militantní.

Přesto však existovaly v demokratickém Československu politické strany a hnutí, které dopřávaly takovýmto projevům ve svém stranickém tisku dostatek prostoru, nejen Národní obec fašistická, ale zejména také Československá strana lidová.

²² Nolte, E., cit. d., str. 293; Mussolini, B., cit. d., str. 194

²³ Nakonečný, Milan: *K psychologii a perspektívám českého fašismu*, in: Pasák, Tomáš: *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*, Praha 1999, str. 397

2. Klerofašismus – spojení vzešlé z poválečné krize

3.1 Poválečná církevní krize a politický katolicismus

Československá strana lidová

Římsko-katolická církev byla v Rakousku-Uhersku (Předlitavsku) pod ochranou státu, a takto byla určujícím činitelem v celé řadě oblastí, především pak ve školství, kultuře i v oblasti manželského práva. Proto se většina českých politických proudů již před první světovou válkou (mladočeši, agrárníci etc.) vymezovala proti „klerikalismu“, tj. politickému katolicismu. Navíc za této války církev a katolické strany podporovaly monarchii a český zahraniční odboj byl mj. proto koncipován nejen protirakousky, ale i protikatolicky. Proto byly snahy o oslabení vlivu církve na kulturní a společenský život nového státu vnímány jako důležitý prvek české nezávislosti.

Římsko-katolickou církví navíc zmítaly i vnitřní rozpory. Některé proudy zde volaly po reformě a modernizaci církve, jiné naopak po utužení tradic (a tak roku 1920 vznikla odštěpením z církve katolické nová, reformní, národní „církev československá“, která s sebou odvedla nemalou část dosud katolických věřících.) První odliv věřících nastal katolické církvi již po 28. 10. 1918 v souvislosti s národním hnutím²⁴.

Logickým výsledkem této situace byla snaha o sloučení nejvýraznějších opor politického katolicismu, dosud nejednotných katolických politických stran. Ještě před koncem války, v květnu 1918, se na Moravě sloučila *Katolickónárodní strana na Moravě a ve Slezsku s Moravskoslezskou křesťanskosociální stranou v Československou stranu lidovou* (ČSL). Do jejího čela byl zvolen představený olomoucké Jednoty katolického duchovenstva, Msgre. Jan Šrámek. (Název „lidová“ byl přijat podle vzoru jihoslovanských stran – slovinské a chorvatské, tento název nosily i některé strany např. v Itálii.²⁵)

Až 3. ledna 1919 se sjednotily na sjezdu v Praze i katolické strany v Čechách, taktéž pod názvem *Československá strana lidová*. Vznikly tak v podstatě dvě

²⁴ římsko-katolickou církev opustilo jeden a třičtvrtě miliónu předválečných věřících, přesto však zůstala nejsilnější církví – v Čechách se k ní hlásilo 73% obyvatel, na Moravě 86% – in: Koucká, Ivana, Papajík, David: *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938*, Olomouc 2001, str. 27

²⁵ Koucká, I. Papajík D., cit. d., str. 23

samostatné strany, obě pod stejným názvem. V čele poslaneckého klubu ČSL, který zajišťoval jednotu strany, respektive stran (ústřední výkonný výbor i jednotná Československá strana lidová byly zřízeny až roku 1922, přičemž obě zemská křídla strany byla i do budoucna dosti nezávislá²⁶) stanul opět Jan Šrámek, „muž 28. října“ a prozíravý politik, který pevně stál na straně nezávislého demokratického státu a snažil se demonstrovat rozchod katolických stran s někdejší „prohabsburským legitimismem“ – tedy jedinou možnost přežití poválečného českého politického katolicismu.

ČSL se stala nejvýznamnějším činitelem vystupujícím na obranu církve a měla věru co dělat. Katolická církev byla totiž výrazně postižena společenským vývojem po první světové válce. Již krátce po vzniku republiky byla zásahy sociálně-demokratického ministra školství zrušena povinná účast dětí a učitelů na náboženských obřadech, modlitba počátkem a koncem vyučování, zda bude nějaký náboženský symbol ve třídě měl rozhodovat učitel etc. Duchovní pobouřil zákon o zákazu politické agitace při náboženských obřadech – tzv. „kazatelnicový zákon“. Liberálními stranami byla prosazena rozluka a rozvody manželství. Platný byl ale jak občanský, tak církevní sňatek, neprošly tedy návrhy povinného občanského sňatku (zejména ze strany sociálních demokratů) – a v nedohlednu byla i klíčová otázka odluky církve od státu.

V této nepříliš příznivé situaci se síly politického katolicismu (tedy především ČSL a římsko-katolická církev) snažily obhajovat náboženství proti liberalismu, odmítaly odstraňování náboženství ze škol a trvaly na nerozlučitelnosti katolického manželství. Ve vládě nového státu zprvu neměly mnoho opory - v Kramářově vládě (1918-19) zbyla na lidovce pouze funkce ministra bez portfeje, v Tusarově vládě (1919-20) nebyla ČSL vůbec zastoupena.

V roce 1920 však už protikatolická vlna do značné míry opadla a v parlamentních volbách se tento rok projevilo i sjednocení sil politického katolicismu. V celé Československé republice získala 7,5 % hlasů, přičemž moravská část ČSL byla o mnoho úspěšnější, na Moravě získala 27,1 % hlasů.²⁷

²⁶ Cabada, Ladislav: *Český stranický systém 1890-1939*. Plzeň 2000, str. 64

²⁷ Trapl, Miloš: *Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938*, Praha 1968, str. 18

Největší počet jejích voličů byla na venkově, naopak naprosto neuspěla ve velkých městech .

Po volbách byl Msgre. Šrámek pozván do „*Pětky*“, tj. důležitého neparlamentního orgánu, v němž byli zastoupení představitelé pěti nejsilnějších českých politických stran, a v roce 1921 se ČSL stala plnoprávným členem vládní koalice. Ve vládě pak zůstala až do roku 1938.

Základem politické taktiky Československé strany lidové byl kompromis a trpělivé jednání. Hlavním cílem byla obrana pozic českého politického katolicismu, což se jí poměrně dařilo, např. se ČSL podařilo zabránit odluce církve od státu; politice strany však chyběla jakákoli útočnost. Šrámek se bál riskovat, aby neztratil pracně vydané pozice v parlamentu – viz tato jeho slova: „*Jsme povinni dělat jen seriózní politiku, neboť jinak bychom si neudrželi pozici, k níž jsme se pracně dostali.*“²⁸

Tato taktika se samozřejmě setkala s mnoha kritickými ohlasy, zvláště těch katolíků, kteří později inklinovali k fašismu. Specifická obtížná poválečná situace katolicismu v republice nahrávala spojení katolicismu s fašismem - a nejen tato doba, ale do značné míry i jeden z možných výkladů doktríny „*křesťanského solidarismu*“, tedy katolíky proklamované střední cesty mezi „*individualistickým kapitalismem*“ a „*komunistickým socialismem*“, vycházející z papežské encykliky „*Rerum novarum*“ z r. 1891.

Programy obou stran – jak české, tak moravské ČSL – kladly „*důraz na stavovské rozdělení společnosti a potřebu organizování tzv. stavů v odborech (komorách) či zájmových skupinách..., které měly uskutečňovat nový křesťanský hospodářský a sociální řád.*“²⁹ Byla tím míněna zejména podpora katolických odborových apod. organizací, ovšem nejasné formulace opět umožňovaly mnohé výklady.

Jak upozorňuje M. Trapl „*ideje křesťanského solidarismu byly velmi mlhavé a rozporné a umožňovaly jeho různé modifikace od primitivní protiindustriální podoby ... až ke klerofašistickému stavovskému korporativismu.*“³⁰ Tato problematika (jak už bylo oznámeno výše) bude důkladně rozvedena ve 4. kapitole.

²⁸ ze zasedání zemského výboru ČSL, 18. 12. 1933, in: Trapl, M., cit. d., str. 66

²⁹ Trapl, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová*, Praha 1990, str. 13

³⁰ Trapl, M., cit. d., str. 14

Nyní je potřeba poskytnout prostor dalším silám poválečného českého katolicismu mimo ČSL, poměrně vlivným kritikům její „příliš umírněné“ politiky, jež byli shromážděni kolem rozmanitého katolického tisku, zejména pak kolem katolických revue, z nichž byla ve 20. letech nejvlivnější již u vymezení pojmů hojně zmiňovaná „výbojná“ katolická revue „Rozmach“, která začala novinářskou tvorbou radikálně vystupovat v oblasti politického katolicismu v roce 1924.

Co konkrétně chtěli kritici politiky ČSL?

Zatímco čeští katolíci marně snili a zavedení některých předválečných pořádků, v Itálii už na konci 1922 předseda vlády Mussolini prosadil umístění křížů ve všech veřejných budovách, zavedení vyučování náboženství do všech základních škol, zvýšení platů kněží i mnohé další populární drobnosti. Na obzoru již byla další prokatolická opatření, zavedená definitivně do praxe roku 1929 tzv. „Lateránskými dohodami“ – konkordátem mezi Itálií a katolickou církví, který obsahuje mj. stanovení trestů za kritiku a urážku katolicismu; zákaz antiklerikálních časopisů, knih a filmů; rovnost občanského a církevního sňatku a stanovení nerozlučitelnosti obou etc.³¹

Jak marné byly oproti tomu vyhlídky českých integrálních katolíků. Tento stav věci však nechtěli tolerovat a pustili se roku 1924 do nápravy věci skrze veřejnou publicistiku. J. Scheinost láteří na adresu Československé strany lidové (jejímž je mimochodem členem), že „tam, kde lidová strana měla být nositelkou národní výbojné myšlenky katolické, selhala naprosto.“³²

Jeho kolega J. Durych, již také uváděný u definování českého integrálního katolicismu, vystupoval ještě daleko radikálněji, když zavrhoval politické strany vůbec i jejich voliče... „Třeba sloužit katolictví a nikoliv částí. Žádná část není hodna pozornosti. Ta má svůj jepičí život. Strana neslouží katolictví, ta slouží ostatním stranám. ...Katolíci, kteří slouží stranám, jsou ničitelé díla, překážkou církve a provozují úkladnou a hanebnou sabotáž.“³³

Prodchnut zápallem pro své ideje, nesnesl Durych ve svém přesvědčení odporu: „Národ a stát musí bez pardonu být proniknut zásadou, že jen a jen katolictví má tady právo, jen katolictví že musí vládnout, poroučet, určovat, vésti, mluvit a

³¹ Szanya, Anton: *Úloha katolické církve v epoše fašismu*, Praha 1996, str. 40

³² Scheinost, Jan: *Tři fronty*, Rozmach, 2, 10. 1. 1924, č. 1, str. 8

³³ Durych, Jaroslav: *Hlavní úkol*, Rozmach 3, 5. 9. 1925, č. 14, str. 213

*tvořiti a všecko ostatní musí býti velmi uctivě a pokorně zticha, chce-li, aby vůči tomu byla zachována tolerance. Stát se musí dostat pod protektorát katolictví.*³⁴

Stručně shrnuto, integrální katolíci se svojí kritikou postavení katolické církve, ČSL, stran a stranického systému vůbec a příznivým postojem k stavovskému uspořádání společnosti začali v polovině 20. let rychle přibližovat k idejím fašismu. Ovšem fašismu italskému, chápanému v poněkud zidealizované podobě. Český fašismus v této době teprve vznikal a bylo mu hodně zapotřebí pomoci zkušeného ideologa, jakým byl šéfredaktor „*Rozmachu*“, katolický intelektuál Jan Scheinost.

3.2 Počátky českého fašismu ve 20. letech 20. století

a Národní obec fašistická

První české fašistické skupiny se začaly objevovat souběžně s prvními velkými úspěchy Benita Mussoliniho v Itálii roku 1922. V tomto roce vznikla první československá fašistická organizace, tzv. „*Červenobílí*“ (nebo „*Klub Červenobílých*“ - jeho symbolem byla česká, tedy červenobílá vlajka). Hlavní osou této organizace byl (stejně jako v případě fašismu italského) nacionalismus, dále pak antisocialismus a antikomunismus. Co je v českém kontextu podstatné je fakt, že Červenobílí byli v podstatě volnou odnoží *Československé národní demokracie*. Tedy na rozdíl od tohoto marginálního uskupení poměrně důležité strany mladé poválečné Československé republiky, v jejímž čele Karel Kramář snil o sjednocení Slovanstva pod vedením od bolševiků osvobozeného Ruska. V rámci Národní demokracie vzniklo v listopadu roku 1922 i rádoby-fašistické „*Národní hnutí*“, jehož vůdcem nebyl nikdo jiný, než známý spisovatel – a přední reprezentant národních demokratů, spisovatel Viktor Dyk. Toto „*hnutí mělo ve svém programu očistit úřady a ozbrojené síly od „cizáků“, zajistit klid, pořádek a kázeň, revizi zákonů, zrušení vázaných volebních listin, zamezení diktatury kterékoli strany či třídy, utišení sociálních bojů, vymanění hospodářství z područí kapitálu, vybudování socialismu lásky, bratrství a pokojného vývoje, zvýšení role „národní inteligence.*“³⁵

³⁴ Durych, J., cit. d., str. 212-213; také in: Rataj, Jan: *O autoritativní národní stát*, Praha 1997, str. 75-76

³⁵ Pasák, Tomáš: *Český fašismus 1922 - 1945 a kolaborace 1939 – 1945*, Praha 1999, str. 65-66

A taktéž v listopadu r. 1922 vznikl moravský spolek z hanáckého Holešova, „*Fašisté*“, vedený redaktorem Robertem Machem.

Tyto „*protoskupiny*“ se postupně sjednocovaly, až se 23. března 1926 ustavila na fašistickém shromáždění v Praze nová, sjednocená organizace – *Národní obec fašistická*, známá i pod zkratkou „*NOF*“. Všechny její místní organizace, zvané „*jednoty*“ i zemské organizace, nazývané „*župy*“, byly sdruženími polovojského charakteru a v celé organizaci platil tvrdý vůdcovský princip. Kdo byl tedy onen hlavní „*Vůdce*“?

Vhodnou silnou osobností se zdál náčelník hlavního štábu československé armády, divizní generál Rudolf Geidl – známý více pod pseudonymem Radola Gajda. Pro většinu národa byl legendou československých legií, hrdinným bojovníkem ze Sibíře, měl tedy pro tuto pozici vhodné předpoklady. Ovšem o své postavení v armádě Gajda záhy přišel, protože byl obviněn, že NOF pod jeho vedením připravovala na červenec roku 1926 státní převrat, a nejdříve byl poslán na nucenou dovolenou a posléze degradován na vojína. Celý Gajdův proces byl ovšem veden poněkud nejasně (zavilý antikomunista byl mj. obviněn z prosovětské špionáže³⁶) a místo diskreditace naopak získával Gajdovi příznivce.

Tím nejdůležitějším byl člen ČSL a šéfredaktor „*Rozmachu*“ Jan Scheinost, který do NOF vstoupil na počátku roku 1927 i s některými svými příznivci a zaujal zde svoji oblíbenou roli „*šedé eminence*“. ³⁷ Jako člen fašistického direktoria a generální tajemník strany usiloval o pokatoličtění NOF a získání strany pro myšlenku „*uznávání služebnosti státu Bohu*“. ³⁸

Hlavním proklamovaným cílem Národní obce fašistické bylo vytvoření korporativního státu, resp. nahrazení „*parlamentní demokracie*“ „*demokracií stavovskou*“. Základem nového státního uspořádání tedy měly být stavy – de facto Mussoliniho korporace.

V programu NOF, jehož autorem byl právě Scheinost, byla dále (ve shodě s jeho předchozí lidoveckou rétorikou) zdůrazňována:

³⁶ Pasák, T., cit. d., str. 75

³⁷ Archiv Ministerstva vnitra, Praha, složka 305-386-2

³⁸ Rataj, Jan: O autoritativní národní stát, Praha 1997, str. 130

„Spolupráce tříd v národě, spravedlnost všem, ochrana sociálně nejslabších, harmonie sil národních, vymýcení příležitosti a příčin k nepoctivosti.“ ³⁹

Kromě těchto méně konfliktních tezí však strana rozvíjela i expanzivní nacionalismus. *„My chceme expanzi vůle a vypětí všech národních sil v takovém rozsahu, jak přísluší významu českého národa... Musíme být imperialisty... musíme být přímo fantastickými. Kdyby celý svět zahynul, musí Čechy žít. Proto musíme mít silné vojenství.“* ⁴⁰

Kolem roku 1927 však strana měla cca 40 000 členů ⁴¹, a i když se stále opírala o určitou podporu v „domovské“ Národní demokracii (odkud vzešel český fašismus a jejíž členové měli často dvojí členství – i v NOF), uchopení moci fašisty se zdálo v nedohlednu. Přesto se však NOF nevzdala svých výbojných snah:

„...fašismus nemůže udělati vládu touto cestou, udělá ji cestou mimoparlamentní nebo jinou... My si nezavíráme žádnou cestu k dosažení moci ve státě.“ ⁴²

K pokusu o násilný politický převrat došlo až v lednu roku 1933, kdy se necelá stovka moravských fašistů neúspěšně snažila ovládnout kasárna v Brně - Židenicích. ⁴³

Na této tragikomické záležitosti již však neměl podíl žádný z klerofašistů. J. Scheinost a jeho přívrženci opustili Národní obec fašistickou již v roce 1929, v době těžké vnitrostranické krize.

NOF se tehdy potýkala s nedostatkem peněz a mnohé její členy pobouřilo jednání o finanční výpomoci ze strany „hrozby národa“, německé NSDAP. Dosud totiž byly všechny proklamace strany vyhraněně protiněmecké v duchu hesla *„Ať žije náš československý národní stát!“* ⁴⁴ Navíc vliv katolických fašistických intelektuálů na politiku strany klesal, a tak Scheinost se svými stoupenci z politického hlediska stále marginální Národní obec fašistickou opustil, a vrátil se na své původní působiště, do českého zemského křídla Československé strany lidové.

³⁹ Pasák, T., cit. d., str. 84

⁴⁰ z projevu J. Scheinosta 15. 8. 1927, in: Pasák, T., cit. d., str. 85-86

⁴¹ tento počet prokazatelně dosažen v r. 1932, v r. 1927 pravděpodobně velmi nadnesené policejní zprávy uváděly 40 000 členů jen v Praze, 200 000 organizovaných členů v Čechách - ale není možné přesné určení. In: Pasák, T., cit. d., str. 82

⁴² SÚA, Praha, PMR, 14421/27, in: Rataj, J., cit. d., str. 131

⁴³ Cabada, Ladislav: *Český stranický systém 1890-1939*. Plzeň 2000, str. 71

⁴⁴ Gregorovič, Miroslav: *Kapitoly o českém fašismu*, Praha 1995, str. 63

3.3 Jan Scheinost – představení „modelové postavy“ českého klerofašismu

O tomto prvorepublikovém novináři a publicistovi bylo již mnoho řečeno a byl zde již mnohokrát citován, avšak k pochopení jeho osobnosti nemalého politického i kulturního významu je ještě třeba jeho stručné ucelené představení. Jak již bylo zmíněno v názvu kapitoly, podle současné odborné literatury Jan Scheinost představoval „*nejvyhraněnější a takřka modelovou postavu českého klerofašismu*“⁴⁵, nadto ale bývá hodnocen i jako „*jediný inteligentní ideolog českého fašismu*“⁴⁶ vůbec. Vedení Národní obce fašistické se totiž příliš nedostávalo intelektuálních kvalit (jak odpůrci NOF a zejména prezident Masaryk rádi zdůrazňovali) a tak celá strana ideologicky těžila z postulátů J. Scheinosta i v době, kdy s ní už jako vlivný člen Československé strany lidové nechtěl oficiálně mít mnoho společného.

Jan Scheinost se narodil r. 1896 v Sušici, kde po univerzitních studiích krátce působil jako středoškolský profesor historie. Jako ctitel Viktora Dyka vstoupil nejprve roku 1918 do Národní demokracie, ta však podle jeho vlastních slov „*v tehdejší době nejevila dosti zájmu pro náboženské otázky a práva katolíků*“⁴⁷ a tak vstoupil do (české části) Československé strany lidové. Zde se angažoval na straně opozice, odmítající křesťanskodemokratickou linii Msgra J. Šrámka, a začal psát do lidoveckého tisku, především do *Lidových listů*.

Roku 1923 pak spolu s J. Durychem a L. Švejcarem založil mnohokrát zmiňovanou revue *Rozmach*, odmítající liberalismus, podporující výbojně snahy katolicismu a zároveň hájících nacionalismus. I když v souvislosti s národním hnutím nastal katolické církvi odliv věřících, *Rozmach* se snažil prokázat, že nacionalismus může s katolicismem souznít, respektive že nacionalismus může katolicismu dobře posloužit.

Postupně se Scheinost začal projevovat i jako velmi zdatný zákulisní politik, když po roce 1927 už jako generální tajemník Národní obce fašistické mimo jiné dosáhl, aby byl tiskový orgán NOF *Říšská stráž* tištěn v tiskárně, která sloužila potřebám

⁴⁵ Rataj, J., cit. d., str. 130

⁴⁶ mj. Nakonečný, M., in: Pasák, T., cit. d., str. 400-401

⁴⁷ prohlášení – protokol J. Scheinosta, sepsaný r. 1946, in: Archiv Ministerstva vnitra, složka 301-87-2

pražskému arcibiskupství.⁴⁸ Scheinost v té době vydával také čtrnáctideník pro fašistickou ideologii *Stěžeň*.

Pro Národní obec fašistickou napsal (spolu s L. Švejcarem) její program i organizační řád, psal žádosti Mussolinimu o finanční podporu strany i výše zmiňované militantní projevy o „*cestách k dosažení moci ve státě*“, a pravděpodobně byl také podněcovatelem řady provokativních akcí, včetně poněkud absurdní „*sázavské aféry*“, kdy v srpnu 1927 přepadla vilu ministerského rady Vorla v Sázavě nad Sázavou skupina příslušníků Omladiny a Junáků NOF, kteří se neúspěšně snažili najít tajné listiny týkající se „*špiónského procesu*“ R. Gajdy z roku 1926.⁴⁹

V tisku NOF Scheinost opět vysvětloval opodstatnění českého klero-fašismu:

„*Hierarchistický ráz katolictví, jeho autoritativní povaha, nedemokratická struktura, to všechno spojuje fašismus s katolicismem více, než si myslíme*“⁵⁰

Přitom však neustále zdůrazňoval nadřazenost pojmu „*Bůh*“ klíčovým fašistickým fenoménům státu a národa.

Kromě prokatolické a proitalské politiky Scheinost podporoval i občasně monarchistické, resp. royalistické snahy ve straně. Největší problém spočíval pravděpodobně v hledání vhodného panovníka. Že tyto snahy byly míněny vážně dokazuje fakt, že Jugoslávskému velvyslanectví v Praze byla v roce 1928 adresována žádost o přezkoumání případné možnosti nástupu některého příslušníka zdejší vládnoucí dynastie na československý trůn... Tyto snahy však působily natolik směšně, že se jimi téměř nikdo nezabýval.

Další „*specialitou*“ českého fašismu pak zůstává jeho proslovanská, resp. rusofilská orientace. Jednalo se pravděpodobně o dědictví snah Karla Kramáře a Národní demokracie, ale tyto ne zcela koncepčně promyšlené zahraniční ideje českých fašistů už Jan Scheinost nepodporoval.

Se svou snahou pokatolčit Národní obec fašistickou příliš neuspěl, ani tato strana nezískala kýžený politický vliv, proto se Scheinost navrátil na začátku roku 1929 do Československé strany lidové, kde se stal opět „*šedou eminencí*“ - tentokrát však nikoli fašisty Radola Gajdy, ale představeného českého zemského vedení ČSL,

⁴⁸ Rataj, J., cit. d., str. 131

⁴⁹ Gregorovič, M., cit. d., str. 40

⁵⁰ Stěžeň, 1, 8. 11. 1928, str. 3, in Rataj, J. cit. d., str. 74

kanovníka Bohumila Staška. V první polovině 30. let pak českou část ČSL téměř zcela ovládla její konzervativní autoritářská platforma. Naopak na Moravě se ve straně nikdy autoritářské, resp. klerofašistické tendence výrazněji neprosadily. Scheinost díky Staškovi získal post tiskového šéfa Československé strany lidové i místo šéfredaktora Lidových listů, tedy velmi vlivných novin, protože vycházely v nákladu 35 000 a o svátcích dokonce 100 000 výtisků.

Také získal vliv na vedení katolických organizací mládeže. Zde, i ve všech orgánech české ČSL, cílevědomě usiloval o fašizaci strany.

Roku 1933 Staškovo křídlo, jehož hlavní výhodou byla výše zmíněná kontrola českého lidového tisku, vystoupilo s otevřeným voláním po nastolení stavovského státu po vzoru Itálie.⁵¹ Tuto klerofašistickou politiku podporovala celá řada činitelů českého křídla ČSL, pražské církevní kruhy, pražský arcibiskup dr. Karel Kašpar i papežský komoří J. J. Rückl. Ovšem tyto snahy, i úsilí o vytvoření jednotného katolického blok se slovenskými ľudáky, selhaly.

Msgre. Šrámek, silná moravská část ČSL i většina voličů byli proti a Vatikán Staška také nepodpořil. České zemské křídlo ČSL tedy ustoupilo a muselo vyhlásit, že „stavovský stát by byl sice dobrý, ale v československých podmínkách neproveditelný“.⁵² Alespoň se dál věnovalo propagaci zásad křesťanského stavovského zřízení hospodářského.

Hořký neúspěch však Scheinostovi osladila malá odměna, když byl r. 1936 za svou oddanost zájmům katolické církve vyznamenán papežským řádem. Navíc se „čas českého klerofašismu“ teprve blížil. „Mnichov“ znamenal na podzim 1938 těžkou ránu pro celou dosavadní koncepci lidové strany. Následovalo velkolepé oživení českého klerofašistického křídla a jeho úspěchy během krátkého trvání Druhé republiky.

Více však ozřejmí 5. kapitola, věnovaná tomuto období, kdy mohl Jan Scheinost díky Straně národní jednoty naplnit svá ideologická přání jako nikdy předtím v Československé straně lidové ani Národní obci fašistické.

⁵¹ Trapl, Miloš: Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938, Praha 1968, str. 65

⁵² Trapl, Miloš: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938, Praha 1990, str. 120

4. 1924 – 1938 Od kritiky demokracie k úsilí o stavovský stát

4.1 Domnělé nešvary konkrétního fungování republiky i volební demokracie obecně

V současné době, na počátku 21. století, je první Československá republika chápána jako vzor parlamentní demokracie. Ano, ve své době byla v Evropě zářivým příkladem demokratické vlády, zvláště vzhledem k státům, jimiž byla obklopena, přesto však byla jakousi „*první vlaštovkou*“, prvním pokusem o systém demokratického typu na tomto území, a proto se ani ona nevyvarovala určitých chyb. S odstupem času jí současná politologická literatura⁵³ vytýká zejména tyto rysy:

extrémně multipartistický systém, složený z několika národních stranických soustav; proporční volební systém bez existence jakékoli procentní klauzule, který nikterak neomezoval roztříštěné stranické spektrum⁵⁴; institut vázaných kandidátních listin, který znamenal dokonalou kontrolu stran nad obsazováním parlamentních křesel a s ním spojená instituce „*volebního soudu*“, která zbavovala za stranickou neposlušnost mandátu⁵⁵; a v neposlední řadě také problém s financováním politických stran, kdy vedoucí strany prorůstaly se státním aparátem a platily se tak prostřednictvím státní pokladny...

Relevantní soudobou kritikou prvorepublikového demokratického systému shrnuje nejlépe JUDr. Václav Bouček⁵⁶, „benešovec“ a Masarykův důvěrník, kterému roku 1931 parlament zamítl návrh zákona proti korupci.

Nejprve se zmiňuje o přílišném počtu politických stran, což má za následek neustálé hledání kompromisů a nedostatečnou výkonnost parlamentu, který nezvládá provádět nutné reformy. Ministři jsou dle této kritiky vybíráni ne podle svých schopností, nýbrž jen podle toho, aby byly ve vládě zastoupeny všechny strany – a s osobními kvalitami poslanců je situace ještě horší, když tito, „*aby vzbudili u voličů dojem, že něco dělají, podávají nesčetné množství nesmyslných*

⁵³ Cabada, Ladislav: *Český stranický systém 1890-1939*, Plzeň 2000

⁵⁴ proto si Národní obec fašistická mohla pochvalovat svůj nejlepší volební výsledek, 2% hlasů v roce 1935, kdy za 167 433 hlasů získala 6 mandátů do poslanecké sněmovny

⁵⁵ Jiří Stříbrný se po odchodu z Národní demokracie snažil u voličů v parlamentních volbách r. 1929 uspět s „*Ligou proti vázaným kandidátním listinám*“

⁵⁶ Bouček, Václav: *Příčiny úpadku demokracie*, Praha 1938

demagogických návrhů.“⁵⁷ Zásadním problémem pro Boučka byla samozřejmě i korupce – poslanců i ve veřejné správě.

Když zde byla právě nastíněna tato poměrně zdrcující kritika z řad demokratického tábora, není divu, že v antiliberálním táboře, který se zcela zásadně vymezoval proti československému parlamentnímu systému, padaly soudy ještě daleko příkřejší. Některé - zejména týkající se konkrétního fungování republiky - měly reálný základ, některé – zejména týkající se volební demokracie obecně - nikoli a pracovaly výhradně s demagogií.

Kritické hlasy z katolické revue „*Rozmach*“ nesouhlasily s demokracií v Československu už jen proto, že v jejím základu je údajně „*presbyteriánský demokratismus*“, „*demokracie, počínající se v reformaci*“. V té reformaci, která „*podkopala a popřela v náboženství hierarchický princip*“⁵⁸ a postavila se tak proti řádu, který je autorům této revue tak drahý. Ve své argumentaci dále mísí fakta s idejemi:

*„Rozplizlost a neúčinnost demokratických forem vládních, liknavost parlamentů zodpovědných ulic, sklon ke korupci u kořistníků, spekulujících z přízní davu, maskovaná anarchie, živená nechutí k zodpovědnosti, přirozenou při vratkém myšlenkovém podkladě a nestálost politické bursy pouliční a pravidelné zpoždění, s jakým demokracie se dostane k řešení problémů, to vše láme tak síly národa, že jakýkoli rozmach jeho je nemožný. Demokracie funguje jako brzda duchovního rozpětí, politické expanse a materiálního pokroku.“*⁵⁹

Nejvíce Janu Scheinostovi i dalším autorům „*Rozmachu*“ vadil způsob výběru vůdčích představitelů státu, díky němuž jsou poslanci, jinak nezodpovědní, poplatní „*davu z ulice*“, a neefektivnost systému. Při těchto východiscích není divu, že je zakrátko zaujaly myšlenky stavovského státu.

O dalších vadách soudobé československé demokracie se J. Scheinost rozepsal už jako generální tajemník Národní obce fašistické. Vychází z pro něj nesmyslného postulátu o rovnosti všech lidí, který na příkladech vyvrací, a ukazuje, kam podle něj díky tomu demokracie dospěla:

⁵⁷ Bouček, V., cit. d., str. 10

⁵⁸ Scheinost, Jan: *Masaryk? Mussolini?*, *Rozmach*, 4, 1926, str. 66-67

⁵⁹ Scheinost, Jan: *Pro domo mea*, *Rozmach*, 5, 1927, str. 547-548

„Demokratická filosofie hlásá, jako podklad vládního zřízení, rovnost všech lidí ve státě... Jest totiž budována na kardinálním omylu o rovnosti a dobrých vlastnostech občanů. Již toto základní pojetí demokracie jest proti přírodě, neboť nenajdete na celém světě dvě lidská individua, jejichž fyzický i duševní stav by si stoprocentně odpovídal... Demokracie tedy staví svoji oprávněnost na rovnosti všech lidí, která neexistuje... Důsledky vypadají ovšem podle toho. Demokracie, chtějíc vměstnati do svého rámce lidská individua a chtějíc jejich různou osobnost vyrovnati, nevyrovnává, nýbrž nivelizuje... Vychovává lidi prostřední, osobnosti nevyhraněné a tím ochuzuje národ o vynikající jedince, kterým nedovoluje stoprocentně se uplatniti a tím okrádá národ i stát o jeho nejlepší hodnoty... Masy ovládané demagogy, vynášejí svým hlasovacím lístkem na povrch, k vedení lidu a státu většinou individua, která mají více dobrou vyřídilku a dovedou lichotiti masám, která mají drzé lokty a touhu po moci a bohatství, ale kterým pramálo záleží na správě státu nebo na zájmech mas...“⁶⁰

Scheinost si pak klade za otázku, zda-li toto je ta správná demokracie a sám si i odpovídá, že není.

Podobně jako J. Scheinost začíná svoji kritiku stávající demokracie na začátku 30. let i jiný integrální katolík, zakladatel revue „Tak“, navazující na zaniklý „Rozmach“, Rudolf Ina Malý.

Demokracii, založenou na rovnosti všech voličů, označuje za „demokracii kvantitativní“ či „mechanickou“. Jejím základem je podle Malého „dogma demokracie o přirozené rovnosti všech lidí, ačkoliv konkrétně rovni si nejsme.“⁶¹

Toto nastavení pak vede k vládě průměru, vládě demagogů ovládajících masy – přesně k tomu, co psal už J. Scheinost. Proti této variantě pak Malý nabízí „demokracii kvalitativní“, založenou na práci skutečných tvůrců hospodářského i duchovního života, tedy vlastně demokracii stavovskou.

Z jeho knihy „Kříž nad Evropou“ je silně patrné, že ji psal pod vlivem Mussoliniho slov o tom, že „fašismus odmítá v demokracii nesmyslnou a konvenční lež o politické rovnosti, háv kolektivní neodpovědnosti a mytus neomezeného štěstí a pokroku. Avšak může-li býti demokracie jinak chápána, znamená-li demokracie neodvrhovati lid na okraje státu, fašismus mohl býti od

⁶⁰ Scheinost, Jan: *O demokracii*, Stěžeň, 1928, in: Archiv Ministerstva vnitra, složka 301-87-5

⁶¹ Malý, Rudolf Ina: *Kříž nad Evropou*, Praha 1935, str. 60

*spisovatele definován jako „organisovaná, centralisovaná a autoritární demokracie.“*⁶²

R. I. Malý již tedy zcela patří k těm klerofašistům, jež okouzlit zidealizovaný fašistický systém, vnímaný jako nová forma národního a společenského života, forma, která řeší všechny problémy moderní doby, na nichž demokracie a liberalismus ztroskotaly... Ovšem cesta integrálních katolíků k téměř bezvýhradnému přijetí fašismu a jeho pojetí státu byla složitá, opírala se nejvíce o katolickou doktrínu nebo i o vlastní národní historickou zkušenost a vždy platilo, že pojmu „*stát*“ u nich byl nadřazen pojem „*Bůh*“.

4.2 Navrhovaná řešení a jejich geneze **Nástin stavovské ústavy demokratické**

Jak již bylo stručně zmíněno ve 2. a na počátku 3. kapitoly, fašistické korporativní ideje do určité míry souzní s doktrínou katolické církve. Základ této podobnosti tkví už v možném výkladu encykliky papeže Lva XIII. „*Rerum novarum*“ z roku 1891, která odsuzuje „*nenasytný kapitalismus*“, ale o to více ještě socialismus, který je podle této encykliky „*ve zřejmém rozporu se spravedlností, neboť člověk má od přírody právo na soukromé vlastnictví.*“⁶³ Posléze encyklika v nástinu představuje svoje řešení: je jím třídní harmonie ve smyslu svorné spolupráce všech tříd. „*Dělníci nemají proti kapitalismu bojovat, nýbrž mají s ním spolupracovat, neboť bez něj nemohou existovat, podobně jako kapitalismus nemůže existovat bez dělníků.*“⁶⁴ Důraz byl kladen především na sociální angažovanost věřících, ovšem jak je patrné a již také bylo poznamenáno výše, ideje „*křesťanského solidarismu*“ nebyly přesně specifikovány a ponechaly plánům českých katolických intelektuálů volné pole působnosti.

Když o 40 let později, roku 1931 uveřejnil papež Pius XI. encykliku „*Quadragesimo anno*“, doplnil zde hlavní myšlenky „*Rerum novarum*“ ve prospěch vybudování nového společenského řádu, řádu stavovského, přičemž soudobé fašistické korporace v podstatě odpovídaly této katolické myšlence stavovského řádu. Viz slova encykliky samotné:

⁶² Mussolini, B., cit. d., str. 207

⁶³ Szanya, Anton: *Úloha katolické církve v epoše fašismu*, Praha 1996, str. 11-12

⁶⁴ Szanya, A., cit. d., str. 12

„Stavovské organizace nebo korporace se vytvářejí ze zástupců obou svazů (zaměstnanců a zaměstnavatelů) stejné živnosti nebo povolání a jsou pověřeny vedením odborů jako skutečné a vlastní nástroje a orgány státu a také řízením všech společných záležitostí.“⁶⁵ ... Jaké jsou jeho přednosti snadno postihne každý, kdo třeba jen maličko vše uváží: práce různých tříd pokojně sladěna; sdružení socialistická potlačena, jejich snahy utlumeny; zřízen zvláštní úřad s usměrňujícím a pokoj udržujícím posláním...“⁶⁶

Českým zastáncům stavovského řádu tak bylo potvrzeno, že se při hledání vhodné cesty ke třídnímu smíru a kýžené křesťanské solidaritě neodchýlili od původních katolických záměrů...

Ještě před bližším představením několika konkrétních návrhů a pokusů o nejlepší stavovské zřízení nebude na škodu, když bude pojednáno o základních rysech korporativismu obecně. Stát se podle této koncepce měl opírat o jednotlivé (profesní) stavy, kde by byly zastoupeni jako zaměstnanci, tak jejich zaměstnavatelé. Jejich počet byl v různých návrzích i provedeních proměnlivý, nikdy zde však nechyběly stavy zemědělský, dělnický, obchodníků, živnostníků a duševních pracovníků. Každý z těchto stavů pak byl ještě členěn na jednotlivé odborové syndikáty.

Vzhledem k předchozímu textu nepřekvapí, že první opravdu promyšlené návrhy a koncepce stavovského státu nepředstavily jednotlivé fašistické protoskupiny ani roku 1926 sjednocená Národní obec fašistická, ale revue katolických intelektuálů „*Rozmach*“. Jan Scheinost (později autor programu právě zmíněné strany) zde dosud nikterak slepě nekopíroval v té době se stále ještě konstituující italský vzor, ale sáhl po vlastním zdroji – slavné národní historii.

Když vzpomeneme Scheinostovu první kritiku demokracie - tu, jež je založena na kritice údajného „*presbyteriánského charakteru*“ demokracie, charakteru, který demokracii vtiskla reformace - tak nepřekvapí, že oproti reformaci a jejím tendencím staví jiné období. A to období ještě předreformační, dobu, která ctíla řád a byla si vědoma nerovnosti lidí - dobu gotickou:

⁶⁵ Szanya, A., cit. d., str. 41

⁶⁶ Trapl, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*, Praha 1990, str. 110

„Pro politika znamená gotika důležité poučení: velkou dobu hierarchické demokracie, svou hospodářskou strukturou velmi odpovídající tendencím moderní doby... Jest si vědoma nerovnosti darů, povah, práv a povinností lidí a dává proto každého na místo, které mu má býti ku prospěchu... Gotický národ byl moudře učeněn ve stavy, které se kryly s výrobními třídami... Gotický sněm byl pravou hospodářskou, tedy moderní representací celého národa a při tom velmi prosté a jednoduché mechaniky...“⁶⁷

Tedy ideální stavovské uspořádání znali již naši předci? Tato Scheinostova vize vychází z poněkud zkreslených představ o středověké cechovní organizaci, ne zrovna slučitelné s organizací moderního průmyslu. Nicméně podstatný je fakt, že se nejprve obracel na vlastní národní zdroje. Mussolini podle Scheinosta vychází také z vlastní historie, z antického dědictví a z renesance, která ovšem české země tolik nezasáhla. Proto článek končí upozorněním „všem, kteří si chtějí u nás hrát na fašisty“⁶⁸, že nelze slepě kopírovat to, co nemusí být slučitelné s domácími podmínkami. Přesto však Scheinost postupem času stále více inklinoval k italským korporativním idejím.

Jako integrální katolík ale nikdy nezapomněl, že podkladem stavovského státu (respektive Malého „*kvalitativní demokracie*“) může být jen katolicismus, protože pouze on zahrnuje svou péči o spásu všechny národy i všechny jednotlivce, i protože jen objektivní katolický mravní řád je schopen posoudit kvalitu lidí, kteří mají zaujmout odpovědné úřady. Také, jak dovysvětluje R. I. Malý:

„skutečně kvalitní individuality, které by byly při vykonávání veřejných funkcí spolehlivě prospěšné všeobecnému lidskému dobru a kultuře, mohou v široké míře vyrůst jen z pevného řádu náboženského, který každému občanu přesně vymezuje a od narození vštěpuje práva i povinnosti podle všelidské mravní a kulturní hierarchie hodnot.“⁶⁹

Když jsou tito katoličtí intelektuálové osloveni fašismem, věří, že fašistický stát je ve svém základě „*etický*“, že má „*duchovní základ*“ a sleduje mravné cíle, a to i ve fašistickém stavovském státě, zatímco Mussolini otevřeně prohlašoval:

⁶⁷ Scheinost, Jan: *Masaryk? Mussolini?*, Rozmach, 4, 1926, str. 72-73

⁶⁸ Scheinost, J., cit. d., str. 74

⁶⁹ Malý, R. I., cit. d., str. 92

„Ovládáme politické síly, ovládáme mravní síly, ovládáme hospodářské síly, jsme tedy středem korporativního fašistického státu. Korporativismus je systém stranického státu, který dává svému vůdci k dispozici dělnictvo jako „masu, která poslouchá.“ ⁷⁰

Tedy se dá říci, že Mussolini tvrdil o svém státě to, co Scheinost a Malý odsuzovali jako nepřípustnou manipulaci demagogů s davy, tedy to, proti čemu konstruovali svůj ideální český stavovský stát...

Ponechme stranou otázku, zda tato Mussoliniho prohlášení čeští klerofašisté (z nichž převážná většina neuměla italsky) někdy slyšeli, a zaměřme pozornost na nejucelenější pojednání o stavovském uspořádání v Čechách, na *„Nástin stavovské ústavy demokratické“*. Tu napsali Jan Scheinost s Ladislavem Švejcarem již na sklonku roku 1927, ale s určitými úpravami a s největší slávou ji publikovali až 28. února 1939 v Malého revue *„Tak“*. Jedná se o velmi obsáhlý a podrobný text, určující mj. i počet zástupců v obecních zastupitelstvech, proto zde z něj budou vybrány pouze jeho hlavní aspekty ⁷¹.

Návrh ústavy počítá pouze se čtyřmi stavy: stavem duševních pracovníků, stavem rolníků, stavem výrobně-průmyslovým a stavem obchodně-peněžnickým.

Každý ze čtyř stavů se ještě dělí na dvě kurie, kurii zaměstnavatelů a zaměstnanců, v případě stavu duševních pracovníků na kurii *„duševních pracovníků tvořících“* a *„kurii úřednickou“*.

Stavovská příslušnost je dána oborem zaměstnání a volební právo získávají muži od 21 let a ženy od tohoto věku pouze tehdy, jsou-li samy výdělečně činné. (Pro právo být volen je stanovena minimální hranice 30 let.)

Příslušníci stavu pak mohou volit do všech ústavou ustanovených korporací: *„do obce, okresu, země, a pak do tak zvané nejvyšší rady stavovské, která je parlamentem stavovského státu.“* ⁷²

Každý stav volí 25 členů a 25 náhradníků do již zmíněné nejvyšší rady stavovské. Tato rada má celkem 101 členů, protože rada si po svém ustanovení volí předsedu,

⁷⁰ Nolte, Ernst: *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998, , str. 293

⁷¹ celý *„Nástin“* je nejlépe k dispozici in: Rataj, Jan: *O autoritativní národní stát*, Praha 1997, str. 73-75

⁷² Rataj, cit. d., str. 73

na jehož stavovský post nastupuje první náhradník. Další náhradníci se do rady dostanou například tehdy, když se některý její řádný člen třikrát bez vážné omluvy nezúčastní zasedání rady.

*„Rokování nejvyšší rady stavovské děje se po způsobu gotického sněmu stavovského“*⁷³, čímž je míněno, že se rada nikdy neschází pohromadě, ale o zákonech jedná každý stav jednotlivě. Své připomínky k zákonu pak každý stav sděluje prostřednictvím tříčlenného „poselství“. Výsledkem je tedy dvanáctičlenný výbor, kde se jednotliví stavovští zástupci musí zcela shodnout na znění zákona. *„Stavovský parlament musí se shodnouti. Funkce státu jest po výtce hospodářská. Nelze řídit hospodářství bitevním hlasováním, protože hospodářství nesnese oktroje“*.⁷⁴

Korektorem případných chyb, které by snad stavovská rada nepostřehla, je senát. *„Senát se nevolí. Jeho virilními členy jsou rektori všech vysokých škol, ostatními, a to doživotními členy jsou ti, které jmenuje prezident republiky po dohodě s vládou z občanů všeobecně zasloužilých, a to jak ve vědě, tak umění, národním hospodářství, průmyslu atd. Členy senátu jsou také zástupci vojáků ...jmenováni prezidentem. Senát nesmí přesahovati počtem členů 150.“*⁷⁵

Senát nejen schvaluje zákony přijaté stavovskou radou, ale navíc řeší a přijímá zákony, na nichž se stavovská rada nemohla shodnout.

Ministerstva jsou pojímána především jen jako ústřední orgán administrativy, předseda vlády neexistuje, o to víc zajímavý je však post prezidenta:

*„Jest nadán mocí monarchy v parlamentní monarchii... Jest volen na dobu desíti let, a to ve společné schůzi NRS a senátu. Může rozpustiti NRS kdykoliv a bez udání důvodů. Rovněž má právo jmenovati ministry i ze své iniciativy. Aby byly odlišeny zásluhy občanské, může prezident k návrhu obou komor povýšiti občana ke šlechtictví...“*⁷⁶

Jak je patrné, integrální katolíky nikdy neopustila jejich náklonnost k monarchii. Ve svých plánech však nekladli hlavní důraz na nějakého „osvíceného panovníka“, nýbrž na stavovské uspořádání, kvalifikovanou správu věcí státních.

⁷³ Rataj, cit. d., str. 74

⁷⁴ Rataj, cit. d., str. 74

⁷⁵ Rataj, cit. d., str. 74

⁷⁶ Rataj, cit. d., str. 75

4.3 Zdroje inspirace českého klerofašismu a česká specifika

Při hodnocení českého fašismu se v současné literatuře⁷⁷ často zdůrazňuje jeho velmi nízká intelektuální úroveň. Je nesporné, že kvalita většiny propagačních tiskovin i žurnalistiky NOF byla opravdu dosti špatná, přičemž nejchytřejším i nejúspěšnějším heslem NOF ve 30. letech bylo „*Republika je jako vykradená chajda – zachrání ji Radola Gajda*“, přesto je však patrné, že tvorba českých klerofašistů a zejména J. Scheinosta se této „*nevalné kvalitě*“ vymyká.

Už vzhledem k předchozímu uvedení „*Nástinu stavovské ústavy demokratické*“ lze přinejmenším úspěšně polemizovat s M. Gregorovičem a jeho tvrzením, že: „*Čeští fašisté rovněž převzali zásadu nahrazení parlamentní demokracie stavovským státem – oporou státu měly být stavy zemědělský, dělnický, obchodnický, živnostenský a duševních pracovníků, které měly v novém národním shromáždění zastoupeny nikoliv proporcionálně, nýbrž rovnoměrně – ale dále se po teoretické stránce nedostali.*“⁷⁸

Scheinost svoji koncepci nejen důkladně rozpracoval, ale také tak udělal i s ohledem na domácí specifika. Českou zvláštností už jsou pouhé 4 stavy, od Rakouska po Itálii a Španělsko, vždy bylo v návrzích i konkrétních realizacích stavů mnohem víc.

Dobře patrný byl i Scheinostův důraz na domácí tradici – gotické stavovské sněmy. Jako nacionalista pak neopomínal zdůraznit, že:

„*Italie udělala pouze začátek na dráze fašistického století Evropy. Jiní národové jistě nabídnou světu lepší představu fašistického života a myšlenky.*“⁷⁹

Tato „*lepší představa fašistické myšlenky*“ samozřejmě souvisela i s primárně katolickým nábojem českého klerofašismu, neboť podle autorů z revue „*Rozmach*“ jen katolicismus mohl vést k blahu jedince i rozkvětu jeho vlasti.

Český klerofašismus tedy vycházel především z myšlenky supremace katolicismu a potřeby katolictví pro blaho národa, logicky pak také z katolické doktríny, a když se myšlenka „*křesťanského solidarismu*“ zdála souznít s idejemi italského fašistického státu, započala i jeho orientace na fašistické korporativní státní uspořádání.

⁷⁷ mj. M. Gregorovič, T. Pasák,

⁷⁸ Gregorovič, M., cit. d., str. 47

⁷⁹ Scheinost, Jan: *Pro domo mea*, Rozmach, 5, 1927, str. 550

Italský model se zdál být vhodný zejména jako vzor možné spolupráce státu s katolickou církví; jako hlavní zdroj české „stavovské demokracie“ však sloužilo (tedy alespoň proklamativně) české národní středověké hospodářské uspořádání. Kromě vlivu italského fašismu, k němuž se ještě vrátíme u myšlenek R. I. Malého, byl u českých integrálních katolíků patrný ještě jeden silný zahraniční vliv. A to vliv francouzského hnutí „*Action Française*“, hnutí, jehož čelní představitel Charles Maurras byl ateista, přesto však katolicismus vyzdvihoval jako nejcennější základní prvek Francie. Demokracie byla Maurrasem chápána jako „zlo“⁸⁰, vyzdvihována byla naopak monarchie – a středověk.

Středověk, doba úžasné jednotné latinské kultury, Svaté říše římské a zejména duchovní jednoty – jednoty, se kterou je spjata katolická církev. A jak podotýká H. Arendtová, „*pseudomystická nesmyslnost, obohacená bezpočtem libovolných historických upomínek, měla emocionální přitažlivost, která, jak se zdálo, překračovala do hloubky i do šířky hranice nacionalismu.*“⁸¹

Český klerofašismus tak byl nacionalistický, ale zároveň se skrze katolicismus neustále odvolával na svoji spřízněnost s latinskou kulturou a nacionalismus překračujícím „*latinským duchem*“.

Zatímco „*Action Française*“ kladla důraz na románský vliv v této jednotné kultuře, pro R. I. Malého byl výrazem „*ducha latinského*“ zejména italský fašismus. Malý spojil v polovině 30. let tuto jednotnou duchovní orientaci s orientací národní a zahraničně-politickou:

„*Dějinným údělem českých zemí je býti severní baštou latinské civilizace proti germánské moci a kultuře... Jsme klínem, vraženým do boku německé říše... Latinský duch a závazné přátelství s románským blokem musí býti za všech okolností základním rysem našeho státního charakteru.*“⁸²

Vyjádřil tak orientaci klerofašistů na jednotnou latinskou kulturu a zároveň i jejich strach z německé expanze a nacismu, kterému nebyli vůbec příznivě nakloněni. Integrální katolíci se nejprve dočkali velkého vzestupu, když byly během Druhé republiky jejich ideje tak blízko svého naplnění, jak nikdy předtím. Posléze se ovšem naplnily i obavy – a někteří pod tlakem zvolili i cestu kolaborace...

⁸⁰ Nolte, E., cit. d., str. 160

⁸¹ Arendtová, Hannah: *Původ totalitarismu I-III*, Praha 1996, str. 329

⁸² Malý, R. I., cit. d., str. 245

5. Podzim 1938 – jaro 1939 Druhá republika – cesta k systému fašistického typu

5.1 Integrovaní katolíci a Strana národní jednoty

„Mnichov“ na konci září 1938 a následné odstoupení 30% území z původní rozlohy státu znamenalo pro občany Československé republiky šok. Příčiny této „národní katastrofy“ ale nebyly hledány zahraniční politice velmocí, nýbrž na domácí půdě, u liberální a sociální elity předmnichovského režimu, i v demokracii První republiky s její přebujelou stranickou scénou obecně. Ne všichni politici však soudobého vývoje litovali – pomnichovská situace byla obzvláště příznivá pro českou konzervativní pravici i fašisty, kteří se úspěšně snažili získat veřejné mínění na svou stranu, i pro Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu, která na Slovensku úspěšně iniciovala jednostranné vyhlášení slovenské autonomie.

Den před tímto „*oddělujícím se*“ slovenským krokem, 5. října 1938, abdikoval prezident Edvard Beneš, a započalo tak období, které bylo později propagandou Druhé, respektive Česko-Slovenské republiky nazýváno „*podzimní revolucí*“, „*národní revolucí*“, „*kulturní revolucí*“ nebo dokonce „*druhým národním probuzením*“.⁸³

Hlavní rysem domácí říjnové české politiky bylo úsilí o zjednodušení české politické scény. Převládal totiž názor, že je nutné zastavit v krizové situaci spory jednotlivých stran a začít efektivně spolupracovat. Nejprve, již 11. října, vytvořili sociální demokraté spolu se skupinkou národních socialistů „*Národní stranu práce*“ (NSP), ovšem větší část národně-socialistické strany tak neučinila, protože si uvědomila ztrátu vlivu české levice.

Do čela politického i duchovního života se dostala konzervativní pravice, konkrétně agráři (Republikánská strana zemědělského a maloroľnického ľidu), vedení Rudolfem Beranem. Ten naplnil dlouhodobé agrární snahy o hegemonii ve vládě, strany, již už od roku 1922 náleželo tradičně křeslo premiéra.

Konzervativní R. Beran také logicky hledal spojence pro svoji politiku, a proto nabídl české zemské ČSL (kde působili B. Stašek, J. Scheinost a J. Talacko)

⁸³ Rataj, J. cit. d., str. 14-15

splacení některých tíživých dluhů lidové strany, místa ve vedení připravované „*Strany národní jednoty*“ a především zvýraznění úlohy katolické církve ve státu. Msgre. Šrámek se postavil proti tomuto spojení, nicméně byl zrazen i svou tradiční oporou, moravským zemským vedením ČSL, a posléze odešel z politické scény. Integrovaný katolík Jan Zahradníček k tomu příznačně poznamenal, že „*Šrámková chyba spočívala v tom, že katolicismus spojil s demokracií, což neodpovídá tradicím českého katolictví*“.⁸⁴

„*Strana národní jednoty*“ (SNJ) byla ustavena 18. listopadu 1938. Předsedou se stal R. Beran, místopředsedy Bohumil Stašek za ČSL, F. X. Hodáč za národní demokraty, Klapka za národní socialisty aj., v předsednictvu zasedl dokonce i R. Gajda za Národní obec fašistickou.

SNJ zpočátku nedisponovala uceleným programem, nicméně její „*programové prohlášení*“ hlásalo „*odpolitizování a odideologizování*“ veřejného života a soustředění národních sil v „*autoritativní demokracii*“⁸⁵. I když toto obecné prohlášení připouští více výkladů, použití Mussoliniho termínu pro nové státní zřízení je dosti výmluvné.

30. listopadu 1938 byl prezidentem zvolen Emil Hácha, který vzápětí jmenoval novou vládu R. Berana, složenou z členů SNJ. Krátce nato, 15. prosince 1938, parlament přijal tzv. zmocňovací zákon.⁸⁶ Beranova vláda tak získala moc, jakou před ní neměla žádná jiná vláda. Disponovala nejen výkonnou mocí, ale (dle zákona na 2 roky) také mocí zákonodárnou. Mohla dokonce měnit ústavu. Vláda SNJ posléze vládla pomocí vládních nařízení.

Následovalo „*totalitarizující sjednocování a centralizování státních struktur, politických proudů, organizací a spolků do SNJ*“⁸⁷ – které bylo velmi snadné, vzhledem k tomu, že nové politické strany mohly být zakládány pouze se souhlasem vlády a vládním nařízením č. 13/1939 Sb. „*byla v českých zemích ukončena činnost všech demokratických spolků*“.⁸⁸ Komunistická strana byla zakázána již v prosinci 1938.

⁸⁴ Národní obnova, 2, 15. 10. 1938, č. 41, mj. in: Cabada, L., cit. d., str. 95

⁸⁵ Programové prohlášení strany Národní jednoty – „*Národe český!*“ – Venkov, 33, 18. 11. 1938, č. 272; nebo Večer, 18. 11. 1938, č. 323, in: Rataj, J., cit. d., str. 33

⁸⁶ Cabada, L., cit. d., str. 96

⁸⁷ Rataj, J., cit. d., str. 87

⁸⁸ Rataj, J., cit. d., str. 87

Zmocňovací zákon byl jistým vyvrcholením „podzimní revoluce“ ve sféře politických pravomocí Strany národní jednoty, ovšem obdobná revoluce proběhla i v kulturní oblasti. Integrální katolíci a klerofašisté z „Národní obnovy“, „Řádu“ a „Taku“ získali ve SNJ významné pozice – obsadili její kulturní referát, byli pověřeni vedením stranického dorostu, čili „Mladé Národní jednoty“ a především se uplatnili v tzv. „Národní kulturní radě“ (NKR, zde J. Durych, R. I. Malý). Jan Scheinost se stal referentem programové komise SNJ a de facto jejím dvorním ideologem.

Co tento vývoj znamenal? Jak v listopadu přislíbil R. Beran, český katolicismus se dostal na přední místo státní ideologie. Strana národní jednoty se ideově opírala o katolicismus a autoritu katolické církve, nepokoušela se o „vytvoření vlastního iracionálního mýtu jako osnovy státní ideologie, jak tomu bylo v totalitních státech fašistického typu.“⁸⁹

Katolická církev tak získávala opět pozice, jež měla ve státě za rakousko-uherské monarchie. Postavení integrálních katolíků v nových institucích Druhé republiky bylo již zmíněno, nicméně stále ještě nebyly naplněny všechny jejich požadavky, protože stále usilovali, aby školství bylo školstvím katolických, a dokonce o nařízení katolictví zákonem...

Českým klerofašistům se zamlouval i fakt, že součástí nové stupnice hodnot Druhé republiky byla negace předchozí demokracie. Většina knih o tomto období obsahuje vášnivě protidemokratické výpady J. Talacka:

„Co vlastně byla stranická demokracie?... Nejhorší z nejhorších forem vládních... Úpadek, nespravedlnost, skepse, hnutí a marasmus. Demokracie přinášela rovnost muži a ženě a zapomněla, že každý má svou funkci, kterou musí plnit, žena v rodině, muž v práci... Demokracie, která neměla měřítko pravdy, nemohla dát lidem svobody ducha. Té bylo více v dobách inkvizice a upalování...

Nová doba... nastolí křesťanskou morálku místo pokroku, ...vymezí funkci každého jedince místo bezduché rovnosti, kázeň a zákon místo volnosti, poddanství řádu místo svobody.“⁹⁰

⁸⁹ Rataj, J. cit. d., str. 129

⁹⁰ Národní obnova, 2, 26. 11. 1938, č. 47, mj. in: Hájek, Miloš: *Od Mnichova k 15. březnu*, Praha 1959, str. 42

Je logické, že tyto extrémní teze nezískaly mnoho přívrženců. Ovšem integrální katolíci nikdy neslevili ze zásady „*každému, kde jeho místo jest*“.

V praktickém životě to znamenalo mj. usilování o znerovnoprávnění postavení žen, které by měly přestat pracovat i studovat na vysokých školách, aby se rodiny navrátily k „*mateřskému štěstí a klidnému domovu*.“⁹¹

Největší vliv získali integrální katolíci v kulturní oblasti. Parametry i kontrola národní kultury měly být v rukou státu a Strany národní jednoty. Aby kultura plnila kýženou výchovnou a ideologickou funkci, byla zřízena nová instituce, „*Národní kulturní rada*“ (NKR), kontrolující veškerý kulturní život Druhé republiky.

Zatímco předsedou kulturního referátu SNJ byl kanovník Stašek, předsedou NKR byl v této práci také vícekrát zmiňovaný Jaroslav Durych.

Mottem NKR bylo: „*Základem všeho tvořivého života bud'ěž svrchované hodnoty: vlast, země, národ, Bůh*“⁹². Umělecká tvorba, která těmto hodnotám nesloužila, neměla být vydávána, „*rozvratné knihy*“ měly být odstraňovány z prodeje i veřejných knihoven, a ve prospěch „*vhodné národní tvorby*“ měla být programově omezována i překladatelská činnost.

K opětovné radosti integrálních katolíků i klerofašistů se vyvíjela i jiná důležitá oblast života Druhé republiky, sféra hospodářská a sféra řešení sociálních problémů. Tyto problémy měly být vyřešeny zavedením stavovského systému. Základem stavovského systému se stala „*Státní hospodářská rada*“, instituce, která měla regulovat a řídit výrobu, odbyt, spotřebu, finance i sociální politiku. Její členy jmenovala vláda, v jejím čele stál místopředseda SNJ F. X. Hodáč. Fungovala jako poradní sbor vlády, ale výhledově měla být rozšířena v „*hospodářský parlament*“⁹³.

Splnění snu českých klerofašistů, nastolení korporativistického státu klerikálního typu, se zdálo být téměř nadosah. Ovšem do března roku 1939 nestačilo být de facto nic z těchto, ani obdobných plánů, o nichž bude pojednáno v další podkapitole, realizováno.

⁹¹ Rataj, J. cit. d., str. 92

⁹² Programové prohlášení Národní kulturní rady „*O novou národní kulturu*“, TAK, 2, 20. 12. 1938, č. 16; in: Rataj, J., cit. d., str. 233

⁹³ Rataj, J. cit. d., str. 145

5.2 Program Strany národní jednoty

18. listopadu 1938, kdy vznikla Strana národní jednoty, vydala SNJ pouze velmi obecné programové prohlášení, podrobný program, vypracovaný českým klerofašistou Janem Scheinostem, spatřil světlo světa až v únoru roku 1939 a byl na něm již znát celkový posun politických snah Strany národní jednoty.

Věnujme se tedy nejprve listopadovému provolání „*Národe český!*“, které určilo obecné základní charakteristiky tzv. „*autoritativní demokracie*“.

Nejprve je definována strana sama, ovšem vzhledem k jejímu kritickému vymezení se vůči předchozí stranické demokracii je označena jako hnutí:

„Do života národa vstupuje veliké národní hnutí, strana Národní jednoty.

*Jest to hnutí činorodého nacionalismu. ... Jeho úkolem a posláním jest vybudovati nový stát, provésti obrodu národního života, a vésti národ k vzestupu. Nové hnutí chce vládu lidu, ale i vládu kázně a řádu. Chce soustředit a usměrnit národní síly a tuto vůli vyjádřit autoritativní demokracií: rychlou a výkonnou, tvrdou k tomu, co zklamalo a oslabilo, demokracii činu, ne slov.“*⁹⁴

Cílem je tedy nová demokracie, státní uspořádání, které ať už chtěně či nikoli odkazuje na „*organisovanou, centralisovanou a autoritární demokracii*“⁹⁵

Mussoliniho, tedy na fašistickou Itálii. Ovšem jinak prohlášení SNJ odkazuje více na pojetí konzervativní a autoritářské, než na soudobou Itálii.

Nicméně i toto prohlášení obsahuje některé s odstupem času velmi pozorně čtené pasáže:

„Hnutí soustředí všechny občanské národní síly, bude vedoucí stranou státní, která vytvoří parlamentní většinu a bude stát za národní vládou.

*Těmto novým politickým poměrům bude odpovídati volební řád, kterým bude znemožněno drobení politického života a vytváření nových stran.“*⁹⁶

Ačkoli tedy na politické scéně Druhé republiky vznikla dříve Národní strana práce, Strana národní jednoty se ani na samém počátku své existence nezdráhala zdůraznit svoji politickou převahu. Vedoucí státní strana ale zatím neměla

⁹⁴ Programové prohlášení strany Národní jednoty – „*Národe český!*“ – Venkov, 33, 18. 11. 1938, č. 272; nebo Večer, 18. 11. 1938, č. 323, in: Rataj. J., cit. d., str. 33

⁹⁵ Mussolini, B., cit. d., str. 207

⁹⁶ „*Národe český!*“, in: Rataj. J., cit. d., str. 33

v úmyslu být stranou jedinou, byť žádné jiné opoziční subjekty stranického charakteru než NSP neměly být připuštěny.

S postupem času však v SNJ začaly sílit fašizující tendence nad dosud převládajícími konzervativně-autoritářskými silami. Svoji roli sehrálo i naivní přesvědčení, že Druhou republiku Německo uzná jako svého partnera, pokud se bude systém republiky podobat tomu německému...

Na začátku roku 1939 tedy začalo být připravováno rozpuštění Národní strany práce a konečné podřízení státu jedné straně. Vláda už měla připravena patřičná vládní nařízení.⁹⁷

16. února 1939 plénum programové komise SNJ schválilo podrobný program Strany národní jednoty, vypracovaný J. Scheinostem. Obsahový posun směrem k napodobení italského fašistického systému, v intencích již dříve představeného „*Nástinu stavovské ústavy demokratické*“, je zde dobře patrný. Nicméně i tento program, stejně jako „*Nástin*“, klade větší důraz na spolupráci a součinnost stavů než na poslušnost nějakému jednomu centru, respektive straně.

Strana národní jednoty je zde již označena za „*výhradní nositelku mocenské vůle národa*“⁹⁸. Další existence NSP byla vyloučena. Stát měl mít podobu „*stavovského řádu*“, přičemž se však tento řád vztahuje výhradně na sféru hospodářskou.

Všichni zaměstnanci i zaměstnavatelé mají podle programu být členy příslušných (ve 4. kapitole jmenovaných) stavů, a taktéž mají být zastoupeni příslušnými stavovskými komorami a delegáty, tvořícími Nejvyšší hospodářskou radu, tato rada však neměla pravomoci týkající se všech oblastí života, ale pouze sféry hospodářské a sociální. Nejvyšší hospodářská rada tak tvořila určitý „*hospodářský parlament*“, ale stále vedle ní existovalo „*klasické*“ Národní shromáždění. „*Nástin stavovské ústavy*“ tedy nebyl plně realizován.

Je navíc patrné, že se jednalo o určitý prototyp, přičemž tento program ani nestihl oficiálně vstoupit v platnost. Ukazuje však případné směřování Druhé republiky. Program pochopitelně projevil pochopení pro snahu integrálních katolíků o rekatolizaci státu a bezvěrce a ateistické spolky postavil mimo zákon.⁹⁹

⁹⁷ Rataj, J., cit. d., str. 214

⁹⁸ Scheinost, Jan: *Program SNJ*, Venkov, 34, 17. 2. 1939, in: Hájek, M. cit. d., str. 133

⁹⁹ Scheinost, Jan: *Program SNJ*, Venkov, 34, 17. 2. 1939, in: Hájek, M. cit. d., str. 135

Navíc se ale vyjadřuje i k otázkám zahraničně-politickým, zejména ke kýženému vztahu k Německé říši: „*Svůj poměr k ní nechceme uspořádat jen na chladné loajalitě, ale na vzájemném poznání a pochopení a upřímné shodě, doufajíce, že i Německá říše najde prostředky, jimiž by si trvale otevřela cestu k srdci našeho národa.*“¹⁰⁰ Jaké ovšem Němci použili prostředky se ukázalo již za pár týdnů...

5.3 Klerofašisté a protektorát Čechy a Morava

I když čeští klerofašisté během existence První republiky neskrývali svoji averzi vůči nacistickému Německu (pro R. I. Malého byl „*hitlerismus*“ „*otevřenou vzbourou německého ducha proti Západu a jeho civilizaci*“¹⁰¹, tedy té civilizaci, ke které podle něj patřili i Češi), po „*Mnichovu*“ bylo ohrožení národní státnosti natolik veliké, že vedlo k přehodnocení postojů.

Obraz nepřítele se v prohlášeních psaných i integrálními katolíky, například B. Staškem a J. Scheinostem, změnil v obraz „*velkého souseda*“, partnera pro spolupráci – a posléze poněkud reálněji ve vnímání Německé říše jako středověkého „*lenního pána*“.

Katolická periodika „*Řád*“ a „*Národní obnova*“ se přitom odvolávala na sv. Václava, katolického světce, který si údajně podle této interpretace uvědomil nevyhnutelné vazalské postavení Čechů vůči Němcům a za to byl Svatou říší římskou podporován.

Stejně tak demagogická prohlášení Strany národní jednoty v roce 1939 propagovala přijetí ideologie i politického systému přijatelné pro Německo (což je ostatně patrné i na navrhovaném „*Programu SNJ*“ z února tohoto roku.) Jenže žádné antidemokratické, případně proněmecké přeměny Česko-Slovenska nebyly oceněny. Co pro české klerofašisty znamenalo nastolení protektorátu v březnu 1939?

Především se ukázala naivita klerofašistického snění o „*latinském universalismu*“ a podpoře ze strany Itálie, i idealismus českých návrhů „*kvalitativní demokracie*“ a stavovského státního uspořádání.

Jan Scheinost si určitě vzpomněl na své výbojné proklamace ze 20. let, že: „*Prostředky, které neodporují absolutní spravedlnosti jsou platné a dobré;*

¹⁰⁰ Scheinost, Jan: *Program SNJ*, Venkov, 34, 17. 2. 1939, in: Hájek, M. cit. d., str. 135

¹⁰¹ Malý, R. I., cit. d., str. 177

může takovým prostředkem býti i násilí, užívá-li se ho k absolutnímu cíli. Proto fašismus se násilí nevyhýbá, protože je-li národ ve hře, musí ustoupiti člověk.“¹⁰²

Nyní byl tímto násilím ujařmován on sám. Jakékoli naděje na supremaci katolicismu vzaly definitivně za své, nacistická ideologie nesnesla žádnou nadvládu.

Bylo možné se za této situace přizpůsobit a hlásat původní ideje přizpůsobené novým poměrům? Jak již otázka sama napovídá, i když se většina integrálních katolíků od protektorátního režimu rychle distancovala, byli i tací, kteří pokračovali v novinářské činnosti - zejména tedy Jan Scheinost.

Většina českých katolických intelektuálů i klerofašistů však byla nejen protinacisticky smýšlející, ale dokonce protektorátním režimem vnímána jako nebezpečná. Například kanovník B. Stašek, nadřizený Scheinosta ze Československé strany lidové, byl internován v koncentračním táboře.

Zatím „*Lidové listy*“ analyzovaly situaci v protektorátu i fakt, že:

„Jde zde prostě ... o způsob, jak se po česku poctivě a k prospěchu národa vyrovnat s nejvýraznějšími tvary politického myšlení nejsilnějších a nejaktivnějších národů středoevropských německého a italského.“¹⁰³

Toto naroubování původního českého fašismu na protektorátní poměry však postrádalo jakoukoli logiku, myšlenku i úroveň.

Snad nejlépe vystihuje kolaborační motivaci Jana Scheinosta protokol, který s ním byl sepsán po válce ve vězení. Scheinost se zde mj. hlásí ke koncepci prezidenta Háchy, který novinářům údajně kladl na srdce, „*že se musíme této nové situaci přizpůsobit a nějak ji přetrvat až se zase vyjasní*“.¹⁰⁴ Údajně předvídal, že po vítaném osvobození nastane pro aktivisty těžká doba, ale ta pomine a „*pak budou oni povoláni zase zpět, neboť politika svatováclavská jest jedinou možnou politikou pro náš stát, chce-li žít*“¹⁰⁵. Ovšem období Druhé republiky, čas úspěšného hlásání integrálních katolických či dokonce klerofašistických idejí, nenávratně zmizel v zapomnění a již se nikdy nevrátil zpět.

¹⁰² Scheinost, Jan: *Pro domo mea*, Rozmach, 5, 1927, str. 548

¹⁰³ Scheinost, Jan: *O novou politickou českou myšlenku*, *Lidové listy* 3. 3. 1940

¹⁰⁴ prohlášení – protokol J. Scheinosta, sepsaný r. 1946, in: Archiv Ministerstva vnitra, složka 301-87-2

¹⁰⁵ protokoly členů Československé strany lidové, in: Archiv Ministerstva vnitra, složka 305-386-2

6. Závěr

„*Klerofašismus*“ je fenomén, který vznikl spojením idejí katolicismu a fašismu. V poválečné Československé republice se tak stalo díky příklonu některých katolických intelektuálů k italskému fašismu. Ovšem k fašismu chápanému jinak, než je vnímán na začátku 21. století.

Občané První republiky neměli k dispozici žádné analýzy, které by důkladně objasňovaly pojmy jako „*fašismus*“ nebo „*demokracie*“. Zatímco byl režim v meziválečné Itálii obránci liberální demokracie označován jako „*diktatura*“, Benito Mussolini hovořil o fašistickém státu jako o „*organisované, centralisované a autoritární demokracii*.“ Je tedy nutné upozornit na jedné straně na vágní a nejasné užívání pro politology zásadních pojmů, na druhé straně také na fakt, že Čechům chyběl přímý kontakt s realitou ve fašistické Itálii, a proto mohli vycházeli jen ze zprostředkovaných a tudíž často zkreslených informací. Český meziválečný politický katolicismus také nemůže být chápán pouze skrze současnou terminologii. „*Integrální katolíci*“ totiž usilovali o prosazení katolicismu ve všech sférách lidské existence, nejen o posílení pozic katolicismu ve veřejném politickém, sociálním a kulturním životě společnosti. Katolická revue „*Rozmach*“ dokonce propagovala katolicismus jako největší a jedinou národní ideu.

Když se v Itálii v polovině 20. let prosadil fašismus, zdál se být integrálním katolíkům vhodným spojencem v jejich úsilí. Líbilo se jim Mussoliniho vyzdvihování role katolicismu pro Itálii, uznání významu náboženství a církve, i jeho zdůrazňování myšlenkového postulátu autority. Katolická církev v Itálii Mussoliniho podporovala a rozhodně nelze opominout mnohé styčné body fašistické doktríny s katolickou naukou. Konkrétně tedy negativní vztah katolické církve k socialismu a bolševismu a zejména fašistické stavovské uspořádání společnosti, které souzní s požadavkem třídní harmonie a snahou katolické církve nalézt v hospodářské oblasti „*třetí cestu*“ mezi kapitalismem a socialismem. Základním problémem ve vnímání fašismu českými integrálními katolíky však bylo, že viděli ze svého „vzoru“ jen to, co vidět chtěli.

Jak upozornují politologové a historikové¹⁰⁶ s odstupem času, nejasnost fašistické ideologie umožňovala každému dosadit si do poměrné vágní doktríny to, co tam kdo chtěl najít. Co hledali čeští integrální katolíci bylo zřejmé. A ze současného pohledu je patrné, že se velmi mýlili. Hledali cesty k nadvládě katolictví: fašismus však trpěl pouze nadvládou fašistických idejí.

Integrální katolíci, kteří se stali klerofašisty, věřili, že fašistický stát je ve svém základě „*etický*“, že má „*duchovní základ*“ a sleduje mravné cíle. Mohli se tak nadchnout pro podporu fašismu ve službách své katolické věci.

Klerofašismus by se v poválečné Československé republice nikdy tolik nerozvinul, kdyby měl katolicismus ve státě stále silné postavení. Ovšem církve a katolické strany podporovaly během první světové války Rakousko-Uherskou monarchii, zatímco český zahraniční odboj byl mj. proto koncipován nejen protirakousky, ale i protikatolicky. S nastolením republiky tudíž přišly pro katolickou církev mnohé změny. Ztratila své postavení ve státě i ve školství, byly umožněny rozvody manželství etc.

Zvrátit tyto negativní trendy se pokusila nově vzniklá sjednocená katolická politická strana, Československá strana lidová. Podařilo se jí zabránit odluce státu od církve, od roku 1921 byla zastoupena ve vládě, nicméně její kompromisní politika zdaleka nenaplnovala očekávání integrálních katolíků. Ti se se svojí kritikou postavení katolické církve, ČSL a příznivým postojem ke stavovskému uspořádání společnosti začali v polovině 20. let rychle přibližovat k idejím fašismu. Klerofašismus nebyl iniciován pouze společenským vývojem v republice, ale svoji roli hrála také Mussoliniho prokatolická politika a zejména příbuznost katolické sociální doktríny a fašistických korporativních idejí.

Český fašismus v této době teprve vznikal. Roku 1926 se sloučily jednotlivé fašistické protoskupiny, zakládané kdysi členy parlamentní Národní demokracie, v jednotnou Národní obec fašistickou.

Jejími „*Vůdci*“ se stal armádní generál Radola Gajda, generálním tajemníkem publicista z „*Rozmachu*“ Jan Scheinost.

¹⁰⁶ mj. E. Nolte a. N. O'Sullivan

Ten sdílel základní myšlenku strany o nahrazení „*parlamentní demokracie*“ „*demokracií stavovskou*“, ale především se pokoušel o pokatoličtění fašistů, kteří by se mohli stát nástrojem naplnění integrálně katolických idejí. Ovšem neuspěl. Fašisté navíc pouze organizovali různé provokační akce a nikterak nezvýšili svůj marginální společenský vliv.

Proto se Scheinost vrátil zpět do své původní strany, ČSL, kde pro klerofašistické ideje zaujal české zemské vedení strany, vedené kanovníkem Staškem. Ovšem demokraticky smýšlející předseda ČSL, Msgre. Šrámek, jakémukoli autoritativnímu směřování strany zabránil.

První Československá republika bývá chápána jako vzor parlamentní demokracie, ale ani ona se nevyvarovala problematických rysů. Proto některé výtky vůči tomuto demokratickému systému, například poukazování na přílišný počet politických stran zastoupených v parlamentu, který měl za následek neustálé hledání kompromisů a nedostatečnou výkonnost parlamentu, mohly být oprávněné. Klerofašisté ovšem vystupovali proti stávající demokracii jako takové, protože považovali za nesmyslný postulát o rovnosti všech lidí. Jejich cílem byla „*demokracie kvalitativní*“, která apelovala na výběr kvalifikovaných státních představitelů, nezneužívajících demagogické ovládní mas, či „*stavovská demokracie*“, tedy tatáž koncepce, nadto se přímo odvolávající na myšlenky křesťanského solidarismu.

Navíc papežská encyklika „*Quadragesimo anno*“ z roku 1931 chválila budování stavovského řádu a de facto soudobé fašistické korporace.

Český klerofašismus tedy vycházel především z myšlenky supremace katolicismu a potřeby katolictví pro blaho národa, logicky pak také z katolické doktríny, a když se myšlenka „*křesťanského solidarismu*“ zdála souznít s idejemi italského fašistického státu, započala i jeho orientace na fašistické korporativní státní uspořádání.

„*Nástin stavovské ústavy demokratické*“ z pera Jana Scheinosta dokazuje i fakt, že integrální katolíky nikdy neopustila jejich náklonnost k monarchii. Ve svých plánech však nekladli hlavní důraz na nějakého „*osvíceného panovníka*“, nýbrž na stavovské uspořádání, míněné jako kvalifikovanou správu věcí státních.

Italský fašistický model státu se zdál být vhodný zejména jako vzor možné spolupráce státu s katolickou církví; jako hlavní zdroj české „stavovské demokracie“ však sloužilo (tedy alespoň proklamativně) české národní středověké hospodářské uspořádání.

Kromě vlivu italského fašismu byl u českých integrálních katolíků patrný ještě jeden silný vliv, a to francouzského hnutí „*Action Française*“. Odsud vychází myšlenka „*latinského universalismu*“, ke které se hlásili i jinak nacionalisticky orientovaní čeští integrální katolíci.

Vyvrcholení snah integrálních katolíků i pro korporativismus nadšených klerofašistů přineslo bezesporu období Druhé republiky. Zde došlo k zjednodušení stranické politické scény a do čela politického i duchovního života se dostala konzervativní pravice, konkrétně agrárníci. Ti se ihned obrátili na svoje přirozené spojence, mj. i na pro-stavovské a pro-autoritativní zemské křídlo ČSL. Spolu s ostatními pravicově orientovanými stranami, i Národní obcí fašistickou, utvořili nové národní hnutí, Stranu národní jednoty (SNJ). Stará parlamentní demokracie byla kritizována a nahrazena modelem tzv. „*autoritativní demokracie*“. SNJ se ideově opírala o katolicismus a autoritu katolické církve a propagovala obrat k domácím tradicím. Díky tomu získali integrální katolíci a klerofašisté z „*Národní obnovy*“, „*Řádu*“ a „*Taku*“ ve SNJ významné pozice – obsadili její kulturní referát, vedení nové instituce, Národní kulturní rady, a byli pověřeni i vedením stranického dorostu. Jan Scheinost se stal referentem programové komise SNJ a de facto jejím dvorním ideologem.

Hospodářské a sociální problémy Druhé republiky měly být vyřešeny zavedením stavovského systému. Základem stavovského systému se stala „*Státní hospodářská rada*“, která měla regulovat a řídit výrobu, odbyt, spotřebu, finance i sociální politiku – a která se podle programu SNJ z února 1939 dokonce měla stát jakýmsi „*hospodářským parlamentem*“. Tento program z pera J. Scheinosta kromě zavedení stavovského uspořádání státu podpořil snahu integrálních katolíků o rekatolizaci státu a bezvěrce a ateistické spolky postavil mimo zákon. Původně propagovaný druhorepublikový konzervativní model autoritativní demokracie měl být tedy nahrazen programem stavovského systému fašistického typu.

Ovšem tento program SNJ, stejně tak jako starší „*Nástin stavovské ústavy demokratické*“, klade větší důraz na spolupráci a součinnost stavů (což bylo náplní „křesťanského solidarismu) než na poslušnost nějakému jednomu centru, respektive straně (jak si korporativní stát představoval italský fašismus.)

V roce 1939 i na dlouho protinacisticky orientované klerofašisty dolehl tlak doby a snažili se přizpůsobit orientaci Druhé republiky na nacistické Německo - ovšem žádné české snahy neměly význam. Místo republiky byl Němci nastolen protektorát a ukázalo se, že totalitní – tedy v českém případě nacistická - ideologie nesnese žádnou „nadvládu“, a už vůbec ne katolicismu.

Pro většinu klerofašistů to znamenalo tvrdou konfrontaci idejí s realitou a postavení se do opozice proti režimu. Ideolog Jan Scheinost se stále snažil přizpůsobit a zároveň doufal v poválečné obnovení integrálně katolických idejí, avšak i tentokrát se osudově mýlil.

Resumé

„*Klerofašismus*“ je fenomén, který vznikl spojením idejí katolicismu a fašismu. V poválečné Československé republice se tak stalo díky příklonu některých katolických intelektuálů k italskému fašismu.

Když se v Itálii v polovině 20. let 20. století prosadil fašismus, zdál se být integrálním katolíkům vhodným spojencem v jejich úsilí. Líbilo se jim Mussoliniho vyzdvihování role katolicismu pro Itálii, uznání významu náboženství a církve, i jeho zdůrazňování myšlenkového postulátu autority. Také nelze opominout mnohé styčné body fašistické doktríny s katolickou naukou. Konkrétně tedy negativní vztah katolické církve k socialismu a bolševismu a zejména stavovské uspořádání společnosti, které souzní s požadavkem třídní harmonie a snahou katolické církve nalézt v hospodářské oblasti „*třetí cestu*“ mezi kapitalismem a socialismem.

Základním problémem ve vnímání fašismu českými integrálními katolíky však bylo, že viděli ze svého „vzoru“ jen to, co vidět chtěli. Hledali cesty k nadvládě katolictví: fašismus však trpěl pouze nadvládou fašistických idejí.

Tato práce čerpá zejména z novinových statí a programů Jana Scheinosta, ideologa českého klerofašismu, vlivného člena Československé strany lidové a zároveň i generálního tajemníka Národní obce fašistické.

Vyvrcholení snah J. Scheinosta i všech integrálních katolíků přineslo období tzv. Druhé republiky. Vládnoucí Strana národní jednoty se zde ideově opírala o katolicismus a autoritu katolické církve a propagovala obrat k domácím tradicím. Díky tomu získali integrální katolíci a klerofašisté ve SNJ významné pozice. Původně propagovaný druhorepublikový konzervativní model „*autoritativní demokracie*“ měl být dokonce postupně nahrazen programem stavovského systému fašistického typu.

Ovšem tyto plány nebyly nikdy naplněny. V březnu 1939 byl nacisty nastolen protektorát a ukázalo se, že totalitní – tedy v českém případě nacistická - ideologie nesnese žádnou „nadvládu“, a už vůbec ne katolicismu.

Summary

„*Clerofascism*“ is a phenomenon, which has arisen from the relation of ideas of catholicism and fascism. In the postwar Czechoslovak it happened due to inclination of some catholic intellectuals to the Italian fascism.

When in Italia in the middle of twentieth of the 20. century achieved fascism, to the integral Catholics it appeared to be an convenient ally for their ambitions. They liked Mussolini's emphasising of the role of the catholicism for Italy, appreciation of meaning of the religion and Church, as well as his accentuation of the intellectual postulate of authority. Also is impossible to pass many interference points of fascist doctrine with the catholic teaching. Consequently in the concrete the negative relation of the Catholic Church to socialism and bolshevism and particularly the corporative disposition of society, which chime in with the requirement of class harmony and the tendency of the Catholic Church to find in the economic area some „*third way*“ between capitalism and socialism.

The main problem in the reception of the fascism by Czech integral Catholics was, that they saw from their „ideal“ only those aspects, which they wanted to see. They were looking for the ways to the supremacy of the catholicism: but the fascism underwent only the supremacy of fascist ideas.

This work mainly draw from the journalistic essays and programmes of Jan Scheinost, the ideologist of Czech clerofascism, powerful member of the Czechoslovak People's Party and at the same time the general secretary of National Fascist Commune.

The flaspoint of efforts of J. Scheinost and even all integral Catholics set in the period of so-called Second republic. Dominative Party of National Unity (PNU) there ideological insisted on the catholicism and the authority of the Catholic Church and promoted the turn to domestic traditions. Thanks to that gained the integral Catholics and clerofascists in PNJ influential footings. Primarily promoted Second-Republic conservative model of „*authoritative democracy*“ should be even gradually replaced by the programme of corporative system in fascist style.

But these plans have never been realized. In March of 1939 was by the Nazis enthroned the protectorate and it turned out, that totalitarian – in the Czech case Nazi – ideology stand no „supremacy“, and of the catholicism not at all.

Použitá literatura a dalších prameny

Literatura základní obecná:

- Arendtová, Hannah: *Původ totalitarismu I-III*, Praha 1996
- Aron, Raymond: *Demokracie a totalitarismus*, Brno 1993
- Bartoš, Josef, Trapl, Miloš: *Československo 1918-1938*, Olomouc 2001
- Cabada, Ladislav: *Český stranický systém 1890-1939*, Plzeň 2000
- Gregorovič, Miroslav: *Kapitoly o českém fašismu*, Praha 1995
- Koucká, Ivana, Papajík, David: *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938*, Olomouc 2001
- Kroński, Tadeusz: *Fašismus a evropská tradice*, Praha 1967
- Lukeš, Bohumil: *Historie křesťanské demokracie ve středoevropském prostoru*, Jihlava 2002
- Nolte, Ernst: *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998
- O'Sullivan, Noël: *Fašismus*, Brno 1995
- Pasák, Tomáš: *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*, Praha 1999

Literatura základní monografická:

- Bouček, Václav: *Příčiny úpadku demokracie*, Praha 1938
- Gajda, Radola: *Stavovská demokracie národního státu*, Praha 1933
- Hájek, Miloš: *Od Mnichova k 15. březnu*, Praha 1959
- Malý, Rudolf Ina: *Kříž nad Evropou*, Praha 1935
- Marek, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky*, Brno 2005
- Modráček, František: *Fašistické převraty*, Praha 1947
- Mussolini, Benito: *Řeči o Itálii a fašismu*, Praha 1935
- Rataj, Jan: *O autoritativní národní stát*, Praha 1997
- Szanya, Anton: *Úloha katolické církve v epoše fašismu*, Praha 1996
- Trapl, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*, Praha 1990
- Trapl, Miloš: *Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938*, Praha 1968

Soudobá publicistika - společenské programy:

Nástin stavovské ústavy demokratické, TAK, 3, 28. 2. 1939, č. 19-20

O novou národní kulturu, TAK, 2, 20. 12. 1938, č. 16

Programové prohlášení strany národní jednoty – „*Národe český!*“ – Venkov, 33,
18. 11. 1938, č. 272

Dobový tisk:

Lidové listy 1940

Národní obnova 1938

Rozmach 1924-1927

Stěžeň 1928

Venkov 1938-1939

Tak 1938-1939

Ostatní zdroje

Složky – dokumenty v Archivu Ministerstva vnitra v Praze:

301-87-2

305-386-2